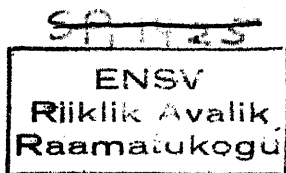

EESTI KIRJANDUS 1910

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN,
M. KAMPMANN, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÕNISSON

VIIES AASTAKÄIK

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS 1910

Eesti muinasajast¹⁾.

J. Jõgever.

II.

Pärast seda, kui Läänemere Soome sugu rahvad teistest soome-ugrilastest, ka mordvalastest, olivad lahkunud, on nad järgimööda mitmete võõraste rahvaste mõju all keeliliselt olnud.

Kõige vanem mõju, umbes Kristuse sündimise ajal ehk mõni aastasada varem, mitte aga hiljem, tuli leedu rahva poolt, kellega Läänemere soome sugu rahvad, pärast teistest soome-ugrilastest lahkumist, naabrusesse olivad sattunud. Lääne soome sugu ühisrahva selleaegset elukohta võib ligikaudu selle läbi määrata, et meil teada on, et leedulased sellel ajal juba oma praegustes elukohtades elasivad. Soome ühisrahva elukohad võisivad olla umbes Tveri, Pihkva, vahest ka põhja pool Smolenski ja Vitebski kubermangudes.

Leedu keelest laenatud sõnade vanaduse äramääramiseks on meil kaks tähtsat keelenähtust olemas: 1) Leedu \tilde{s} , \tilde{s} ,²⁾ ilmub laenatud sõnades *h*-häälikuna, näit. leedu \tilde{z} *irnīs* > Eesti *hernes*, Soome *herne*^s, veps. *herneh*, vadj. *erne*; 2) leedu silp *ti* ilmub -si- kujul, näit. leedu *marti* (< * *martīa*) > soome *morsian*, eesti *mõrsja*. Nende nähtuste tähtsus laenamise aja määramiseks selgub meile, kui mees peame, et laenudes, mis germania ja slaavi keeltest tehtud, neid nähtusi enam ette ei tule. Vana-germania ja slaavi -*ti* on ka Soome keeltes -*ti*, Slaavi \tilde{s} \tilde{s} Soome keeltes *s*. Laenud vana-

1) Hallikad vrđl. „Eesti Kirjandus“ № 2, lhk. 70.

2) *z* = Vene *з*, \tilde{s} = Vene *ж*, \tilde{s} = Vene *ш*, *c* = Vene *ч*, \tilde{c} = Vene *ч*, η = ng ninahäälik; märk ' konsonandi peal ehk kõrval tähendab peenendust = Vene *ь* näit. *pal'k*; märk * tähendab, et sõna ehk häälik, mille ees see seisab, ainult oletatud on; < ja > kahe sõna ehk hääliku vahel tähendab, et üks on teisest edenenud; märgi lahtine külg on vanema, terav ots hilisema kaju poole käänatud; märk — ehk märk ' vokaali peal tähendab hääliku pikkust; — leedu sõnades on peale selle: *y* = *ii*, *ë* = *ie* ehk *ia*, \tilde{u} = *uo* ehk *ua*, ' tähendab rõhku lühikese, ~ keskmise, ' pika vokaali peal; *sž* = \tilde{s} , *š* = \tilde{s} , *cž* = \tilde{t} (Vene *ч*).

germania ja slaavi keeltest on sellega nooremad, sellest ajast pärit, kus \tilde{s} , \tilde{s} enam *h*-ks ja *ti* enam *si*-ks ei muutunud. Vana-germania keelte mõju kohta on meil aga ajaloo hallikate põhjal võimalik tõendada, et see umbes 2-sel aastasajal peale Kr. juba lõppes.

Kuna mul mõte on edespidi pikemalt selle üle kirjutada, mida leedu keel nimelt soome keeltele annud on, toon nüüd ainult mõned leedu keelest laenatud sõnad näituseks. Ma valin ainult niisugused sõnad, mis mitte ainult teistes lääne-soome keeltes, vaid ka eesti keeles leiduvad, kuna ma need sõnad välja jätan, mis eesti keel hiljem jälle kaotanud, ehk küll teised lääne-soome keeled neid alal on hoidnud.

1. *angerjas*, soome *ankerias*, vadja *anggerias*, liivi *anģers*, *anģer'* = leedu *ungury's*. (Leedu silp *un-* < * *an-*),

2. *hall*, gen. *halla*, s. *halla* (< * *halna*), = leedu *szalnà* (Läti *sa'lna*),

3. *hammas*, s. *hammas* gen. *hampa(h)an*, vepsa *hambas*, vadj. *ammas*, gen. *-mpà*, liiv. *ambas* = leedu *šambas*. Eesti oma sõna oli *pii*, mis aga praegu teise tähenduse on saanud, näit. *äkke pii*, *kammi pii*, *soa pii*. Niisamasugune tähenduse muutmine on saksa sõnaga *kamm* sündinud, mida W. Thomsen sanskriti sõnaga *g'ambhas* *hammas*, leedu *šambas* sugulaseks peab, ja mis siis esialgu *hammas* tähendas, mis aga nüüd enesele hoopis teise tähenduse on saanud.

4. *hani* gen. *hani* ehk *hane*, s. *hanhi* gen. *hanhen*, vadj. *ani* (lapi *cuõgna*) = leedu *šasis*, vanemas ja ala-leedu keeles *šansis*.

5. *hari* gen. *harja*, s. *harja*, veps. *harj*, gen. *-an*, vadj. *arja*, liiv. *or'a*, *ar'a* = leedu *szery's*, läti *saris*.

6. *hein*, s. *heinä*, veps. *hein*, vadja *cinä* ühelt poolt, teiselt poolt Tartu-Eesti *hain*, lapi *suojdne* (lapi *uoj* ei seisa kunagi *ei* asemel), liivi *aina* (*a'ni*), vrđl. leedu *szėnas* < * *szainas*. Tartu-eesti, liivi ja lapi sõnad on leedu diphtongi *ai* alal hoidnud, kuna tallinna-eesti ja teised keeled leedu *ai* on *ei*-ks muutnud.

7. *kael* (*kaul*, *kaal*), s. *kakla*, *kaula*, veps. *kagl*, gen. *-an*, vadj. *kagla*, liivi *kaggöl*, *kagl*, *kal* = leedu *kàklas*.

8. *kadakas*, s. *kataja*, vadj. *kataga*, veps. *kadag*, pl. *-g'ed*, liivi *kada'g*, *gada'g*, Karjala *kadaja*, Aun. *kadaj*, Tartu-Eesti *kataj*, pl. *kadaja* = leedu *kadagy's*.

9. *kirves*, s. ja veps. *kirves*, vadj. *cirves*, = leedu *klrovis*.

10. *lahja*, s. *laiha* = leedu *lė'sas* < * *laisas*, Eesti keeles on häälikud *ih* ümber seatud *hj*-ks.

11. *mets*, s. ja vadja *metsä*, veps. *mets*, g. -*an*, liivi *mötsa*, lapp. *mæcce* = leedu *médis* gen. *medžo* (< * *medio*) puu, läti *mesch* (< * *medjas*), *mets*.

12. *mõrsja*, s. *morsian*, gen. -*amen*, karj. *moršien* e. *moršein*, gen. *moršiemēn* e. *moršeiemen*, mõrsja, noorik, veps. *mur'z'äjn* e. *mur'z'äj*, pl. *mur'z'am'ed* e. *mur'z'ajm'ed*, noorik = leedu *marti* (tüvi * *martia*).

13. *oinas*, s., veps. *oinas* = leedu *ávinas* (leedu *a* = soome *o*, nagu ka hulgas teistes sõnades, võrdle mõrsja, õlut, põrsas jne.).

14. *õlut* e. *õlu*, s. *olut*, gen. *oluen*, vadj. *õlut*, veps. *olus* = leedu *alūs* (leedu lõpu *s* asemel on soome keeltes *t*, ainult vepsas on *s* püsinud).

15. *põrsas*, s. *porsas*, liiv. *puōras* pl. *puorzōd* = leedu *pārszas*.

16. *ratas*, s. *ratas*, liivi *ratās* = leedu *ratas*.

17. *sein*, Tartu-Eesti *sain*, s. ja vadja *seinä*, veps. *sein*, liivi *saina* = leedu *se'na* (vrdl. sõna *hein*).

18. *sõsar*, s. *sisar* e. *sisār*, = leedu *sesū*, tüvi *seser* —.

19. *taevas*, s. *taivas*, liiv. *tōvas*, = leedu *dē'vas* (< * *daivas*) jumal.

20. *tara*, s. *tarha*, liiv. *tara* = leedu *dāršas* (Soomes on leedu *š*-st sündinud *h* veel alal, on aga Eestis ja Liivis kadunud.)

21. *tuhat*, s. *tuhat* (tüvi *tuhante*), lap. *duhat*, mordv. *t'osān*, Čeremissi *tisēm*, sürjani *tisac'a*, ungari *ezer*, voguli *sater*, ostj. *tāras*, *tōres* (*t* < * *s*), votjaki ja sürjani *s'urs*. Neist sõnadest on soome, eesti ja lapi sõnad leedu sõnast tükstantis laenatud (Leedu *kst* on siin = soome, eesti, lapi *h*), mordva, Čeremissi, sürjani sõnad vene sõnast *тысяча*, ungari, voguli, ostjaki, votjaki ja sürjani teine nimetus *s'urs* ühest Aria keelest laenatud, vrdl. skr. *sahasra*, vana-baktria *hasanhra*, uue-persia *hasār*, armenia *hasar*.

22. *tühi*, s., vadja *tyhjä*, veps. *tühj*, gen. -*an*, liivi *tüja*, lapp. *duššc* (ei midagi), = leedu *tuszčas* (< * *tusztjas*).

23. *tütar*, s. *tytär*, vahest = leedu *duktē* tüvi *duktēr* —.

24. *vill*, s. *villa* = leedu *vilnà* (*ln* > *ll*, vrdl. *hall*).

Mis põhjusel, ei ole teada, rändas ühissoomes rahvas umbes Kr. sündimise ajal ehk mõni aasta hiljem leedulaste naabrusest jällegi eemale. Leedu keele mõju asemele astub vana-germania keelte mõju. Läänemere soome sugu rahvad on aga ikkagi veel üks rahvas. Tuttav Daani prohvektor, meie Kirjanduse Seltsi auuliige, Dr. W. Thomsen, kirjutab selle kohta oma raamatus Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske, Kopenhagen 1869 (Saksa keeli: Über den

Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen, übersetzt von E. Sievers, Halle 1870): „Eestlased ja liivlased tulivad alles umbes 8. ehk 9. aastasajal oma praegustesse elukohtadesse Läänemere rannal, palju varemine ei võinud ka soomlased siia jõuda. Enne seda aega peavad nad siski- maal Ladoga ja Onega järvede ümbruses ja teine pool neid järvesid asunud olema, kus nüüd veel karjalased ja kõige kaugemale hommiku poole vepslased asuvad. Sellega kõlavad ka sisemised tunnistused väga hästi kokku. Muistne germania mõju avaldab ennast ühteviisi suurelt kõikide Läänemere soome sugu rahvaste juures. Üksikud sõnad ei ole küll iga üksiku Lääne-Soome rahva juures ühetaoliselt laiale lagunenud ja jaotatud, aga ma ei usu, et mõnda vana-germania keeltest laenatud sõna väljapool päris-soome keele piirid võiks ette tuua, mida soome keeles ei peaks leitama. Aga see ei tähenda palju: osalt võib see ainult nii näidata, kuna mitmete keelte ja murrete, nimelt aga vepsa ja vadja sõnavara meile liig puuduliselt teada on, osalt võib ka üks ehk teine sõna varemine tarvitusel olnud olla, mis nüüd ehk kadunud on. Nõnda on mitmed soome keele sõnad ainult kaugemates murretes, iseäranis hommikupoolsetes, ehk vanades rahvalauludes alalhoidud. Niipalju on igatahes kindel, et mitmes üksikus lääne-soome keeles ettetulevad sõnad igal pool ühest ja seitsamast algkujust on välja arenenud, ainult nende muudatustega, mida harilikud keele seadused igas üksikus keeles nõudsid; need keeled, kelle häälikud muidu vanemal järjel on, on ka laenatud sõnad kõige vanemal kujul alal hoidnud; nimelt maksab see vepsa keele kohta. Sellest võib järeldada, et soome sugu rahvad sellel ajal, kus nad praegu kõnes oleva keelelise mõju all olivad, s. o. arvatavaste juba meie ajaarvamise esimestel aastasadel, kas veel üksteisest sugugi lahku ei olnud läinud, ehk igatahes palju lähedamas ühenduses üksteisega olivad, kui seda nende praeguste elukohtade juures mõelda võimalik on, ja läbistikku peab see maades, mis Soome lahest hommiku pool, aset olema olnud.

Kui laenatud sõnu ligemalt tähele paneme, siis selgub, et nad igasugu asjade ja vahekordade kohta käivad ja nimelt niisugusel mõõdul, et laenamist ajutiste kokkupuutumiste abil kaupa ajades ehk sõjakäikudel teine teise maale seletada ei saa. See laenamine võis võimalik olla ainult kauakestva ja alalise läheda kooselamise juures ühe vägevama ja enam haritud rahvaga, kes nähtavaste rohkem mere ääres elas, ja kelle keelt, nagu laenatud sõnade õige algkujuga alalhoidmine tunnistab, soome rahvad üleüldse õige hästi pidivad mõistma. Lühidalt, meie oleme sunnitud arvama, et see ehk need ger-

mania tõugu rahvad, kelle keelest nii palju jälgi soome sugu rahvaste keeles leidub, kesk-Venemaal ehk õigemine veel praegustes Läänemere kubermangudes soome rahvaste otsekoheses naabruses pidivad elama.

Kui me nüüd, et seda rahvast ligemalt ära määrata, endid ajaloo tunnistuste poole pöörame, siis juhatavad need meid otsekohe gotlaste juure, keda juba varakult Läänemere ranna elanikkudeks hommiku pool Veikseli jõge nimetatakse. Viimane, kes neid siin nimetab, on Ptolemäus, teise aastasaja teisel poolel pärast Kristust. Umbes sellel ajal peavad gotlased lõuna poole Mustamere ääre rännanud olema, kust muinaslugu neid ostgotlase Ermanarichi pool-muinasjutuliste võitude läbi põhjapoolsemate maadega jälle ühendusesse laseb astuda. — Aga peale gotlaste võib ka skandinaavlaste peale mõelda; sest olgu nende Skandinaaviasse rändamisega lugu kudas tahes, vaevalt võib seda salata, et nad juba enne 9-dat aastasada iseäralises läbikäimises Gardaríkiga, praeguse Novgorodi maaga, seisivad. Ka laenatud keele kujud võivad sagedaste nii hästi goti, kui ka skandinaavia keeltest üht viisi pärit olla. Kindlaid tundemärkisid enamaste ei ole, et otsustada, kummalt poolt laenatud sõnad võetud on. Suurem hulk on niisugusel kujul laenatud, mis väga vana aja peale näitab, selle aja peale, kus goti ja skandinaavia keeled veel teine teisele väga ligidal seisivad.“ Thomsen jõuab lõpuks otsusele, et niihästi gotlased kui ka skandinaavlaste mõjunud on. Ta kirjutab edasi: „Ma ei näe praegu muud teed, kui tunnistada, et ühissoome rahvas vähemalt poolteist ehk kaks tuhat aastat tagasi mitme, olgugi teine teisele ligidalt sugulase germania keele mõju alune on olnud, ja nimelt osalt goti keele, mis aga vanemal astmel pidi seisma, kui see goti keel, mida meie Ulfilast¹⁾ tunneme, osalt mõne skandinaavia keele, osalt ehk ühe veel vanema ühis-goti-skandinaavia keele mõju alune. Ei ole võimata, et nimi *rootsi* (soome *ruotsi*, murretes *ruotti*, *ruohti*, *ruossi*), *rootslane*, soome *ruotsalainen*, vadja *rōtsi*, *rōtsalainen*, liivi *riütsi*, *riütsli*, lapp. *ruo|o|o alaš* (mis aga Soomest laenatud), juba sellest ajast pärit on. Kahtlemata on *rootsi* seesama sõna mis Vene *Русь*; vahest oli see just selle rahva nimi, kellega Soome sugu rahvad iseäranis tihti kokku puutusivad, ja võib siis hiljem praeguste rootslaste peale üle kantud olla.“

Oma varemine nimetatud raamatu lõpul toob nüüd Thomsen sõnastiku näol kõik sõnad ette, mis Läänemere soome

1) Ulfilas ehk Wulfilas, gotlaste apostel (sünd. um. 310, surn. 381), pani piibli goti keele ümber, millest mõned osad tänini alal on püsinud.

sugu rahvad vana-germania keeltest on laenanud, alaksaks laenusõnu, mis eesti keele suurel hulgal 1200-st aastast peale tulivad, kui uuema aja laenusid, tähele panemata jättes. Ma võtan sellest sõnastikust ainult need laenusõnad, mis tänapäevani eesti keeles on püsinud, ja sead nad nõnda kõrvu, et nad ühtlasi teatava kultura-ajaloolise pildi vana-germania keelte mõjust kujutaksivad. Ma võtan laenusõna kuju ainult nõnda, kudas ta eesti keeles leidub, ja tema vana-germania hallika, kuna ma teiste Läänemere soome sugu rahvaste sellekohased sõnad kõrvale panemata jätan, mis harilise lugejale vähem huvitust pakuksivad. Juba niiviisi lühendatudki materjal näitab, kui sügav vana-germania keelte mõju on olnud. — Tõsiselt oli aga mõju palju suurem, sest hulga laenatud sõnu, mis teistes Läänemere soome sugu rahvaste keeltes veel alal, on eestlased aja jooksul jällegi ära unustanud. Kes asja üle täielisi teateid soovib, see võtab muidugi Thomseni enese raamatu kätte.

Alamal toodavad sõnad avaldavad igatahes, et vana-germania keelte mõju eesti keele peale väga suur oli, kuid sellest mõjust ei pea varesti aru saadama. Võõra sõna laenamine ei tähenda iga kord mitte, et ka asi ise laenatud oleks, ja rahvale enne seda tundmata oli. Juba varemine, leedu laenusõnade juures, oli meil sarnane juhtumine ees. Sõna „hammas“ on leedu keelest laenatud, kuid eestlastel oli varemine hamba jaoks sõna *pii* olemas, mis hiljem omale teise tähenduse sai. Aga ta oleks võinud ka hoopis kaduda, ja mitmed oma nimetused, mille asemele võõrsilt uued sõnad laenati, on iga tahes nõnda kaduma läinud. Laenu sõnade põhjal on meil õigus ütelda: Laenamise ajal, meie praegu kõne all olevate laenusõnade juures siis umbes natuke peale Kristuse sündimist, olivad eestlased nende asjadega tutvavad, mille nimetused nad laenanud on. Kas nad aga alles nüüd nende asjadega tutvavaks saivad, või neid ka varemine juba tundsid, selle peale peame muul teel vastust otsima.

1. Inimesteliigid: *hulk* (vp. ¹⁾ *fólk*); — *vene* (= vp. *Vindr*, ags. *Vined-as*, *Veon^odas*, vüs. *Winid-a*); — *saks* (= vp. *Saxar*, sakslane, väljamaalane); — *tursas* (ühe merejumala nimi = vp. *þors*, *þursi*, vüs. *duris*, *durs*); — *herra* (= vp. *herra*, v. rootsi *hærra*); — *naaber*, *naabur* (vrđl. soome, vadja *naapuri*, = eesti-rootsi *näbur*, as. *nāber*, *nāwer*); — *eit* (s. *äiti* = got. *aī^oei*, vüs. *eidī*); — *piiga* (s., vadja *piika*, = rootsi *piga*, norra *pika*); — *varas* (= got.

1) vp. — vana-põhja või skandinavia keel; ags. — angelsaksi; vüs. — vana üli-saksa; v. — vana; s. — soome; as. — alaksaks.

vargs, vp. *vargr*; esialgne tähendus umbes *maleficus*, kurjategija); — *port*, gen. *portu* (vrdl. vp. *portkona* lõbutüdruk); — *hoor* (= vp. *hōra*).

2. Inimese keha: *pard* (Eesti murretes, habe, võib vp. *bard* olla, ehk leedu *barsda* ehk vene *бopoda* < **бapda*); — *naba* (= vüs. *naba*, *napa*, ags. *nafu*, vp. *nōf* „radnabe“. Germania sõnade tähendus läheb Eesti omast lahku, võiks läti *nabba* peale mõelda, kuid leedu keeles *bamba*. Hallikas ei ole siis kindel); — *ranne* gen. *rande* (näit. käeranne = vp. *rōnd*, vrdl. vüs. *rant*, ags. *rand*; — *magu* (= vp. *magi*, ags. *maga*); — *hertu* või *härtu* kaardi mängus südametaoline mast või kuju (= rootsi *hjerter*, *hjerta*, vrdl. soome *hertta*); — *ar'm*, murretes *ar'b*, (vp. *ör*, *örr*, tüvi *arva* — ?); — *taud* (vrdl. got. *daud^ous*, surm, vp. *daudi* — ?).

3. Elumaja: *tuba* (vp. *stofa*, v.-rootsi *stuva*, vüs. *stubā*. Võimalik, et sõna leedu keele kaudu laenatud on, kus ta *stubā* kõlab). — *kamber*, *kammer* (= vp. *kamarr*, v. roots. *kamar*, -re, nüüd *kammare*, alaksa *kamer*); — *köök* (s. *kyökki*, vadj. *kökki* = rootsi *kök*, as. *köke*); — *ahi* (= vüs. *ässä*);

4. Maja asjad ja tööriistad: *hauskar*, *hauster*, *haustel*, *haust* (schöpfkelle = vp. *ausker*, *austker*, eestirootsi *auskar*); — *kann*, gen. *kannu* (= vp. *kanna*); — *katel* (= got. *katils*, võiks ka leedu sõnast *katilas*); — *kirnu*, gen. *kirnu* (= vp. ja v. rootsi *kirna*); — *pecker*, tartu-eesti *piker* (= vp. *bikarr*, as. *bēker*); — *tiin*, (zuber, fleischgeschirr = rootsi ja norra *tina*, vrdl. got. *tainjō*); — *ämber* (= rootsi *ämbare*); — *kell* (= vp. *skella*); — *lukk* (= vp. *loka*, v. rootsi *luka*, *loka*); — *säng* (= vp. *sæng*); — *toll*, *tul'l'* (pflock, stange = vp. *l^oollr*, rootsi *tulle*); — *vai* tartu-eesti *vag'a*, gen. *vaja* (= vp. *veggr*, vüs. *veggi*, tüvi *vagja*. Võiks aga ka leedu sõnast *vāgis*, läti *vadsis*, tüvi *vagja* sündinud olla); — *nagl*, tartu-eesti *nagl* (= vp. *nagli*); — *nöel*, tartu-eesti *nōgl* (= got. *nē^ola*); — *hövel* (= vp. *hefill*, as. *hövel*); — *pand*, *panna* (bügel = vp. ja rootsi *band*); — *rõngas* (= vp. *hringr*); — *sadul* (= vp. *södull*, v.-rootsi *sa^oul*, ags. *sadul*); — *kelk* (= vp. *kjälki*); — *töld* (= vp. *tjald*).

5. Sõogid ja joogid: *leib* (= got. *hlaifs* tüvi *hlaiba* —, vp. *hleifr*); — *kakk* (= vp. ja rootsi *kaka*, nylandi *kaku*); — *taigen* (= got. *daigs*, vp. *deigr*, *deig*); — *juust* (= vp. *ostr*); *viin* (= got. *vein*, vp. *vīn*, vrdl. aga ka leedu *vy'nas*, vene вино).

6. Riided: *hame* (= vp. *hamr*, vüs. *hamo*, riie); — *särk* (= vp. *serkr* hemd, rock, rootsi *särk*, weibshemd);

— *vatt* (vrdl. vp. *vād*, ags. *voed*, t. *vādi* —); — *hatt*, *hatu* (naisterahva müts Hiiumaaal = vp. *höttr*, *hattr*); — *hausud* püksid (= vp. *hosur* pl.); — *püksid* (= roots. *byxor*, *böxor*, alaksa *boxen*, *buxen*, *böxen*); — *sukk* (= vp. *sokker*, Eestimaa rootsi *sukk*, *sukka*, ladina *soccus*); — *seppel* Hiiumaa pruudi peaehe (= vp. *sappel*, *seppol*, *ciapel*, v. Daani *sicæpel*, *seppel*); — *tasku* (= vp. ja rootsi *taska*); — *padi* (= got. *badi*, vp. *bedr*, tüvi *badja* —); — *palistama* (= vp. *faldr*, tüvi *falda* —, vüs. *vald*); — *vooder* (= vp. *fódr*, rootsi *foder*, as. *föder*); — *nöör*, murretes *noor noora* (= vüs. *snuor*, got. *snörjō*, vp. *suæri*); — *pang panga* (= vp. *spöng*, v. rootsi *spang*, vüs. *spangā*); — *sölg* (= vp. *svlgja*, norra *sölgje*, kuna aga Mordva keeles *s'ulgam*, čerem. *solkamā*, siis jääb küsitavaks, kas *sölg* on vana-germania keelest laenatud, või on ta oma sõna).

7. Taimed, põllutöö: *Rukis* (= vp. *rugr*, ags. *ryge*, ehk leedu *rugy's*, pl. *rugéi*); — *kaer* (= vp. *hafri*, vüs. *habaro*); — *agan* (= got. *ahana*, vp. *ögn*, vüs. *agana*); — *humal* (= vp. *humli*, *humall*); — *lauk*, gen. *lauga*, *gi*, *gu* (= vp. *laukr*, vüs. *lauh*); — *kaisel* (binsen, vrdl. vp. *geisl*, *geisli*, *gisli*); — *raag* gen. *raa e. rao* (= vp. *rā*, keskülisaksa *rāhe*); — *turvas* (= vp. *torf*, *torfa*, ags. *turf* pl.); — *tõrv* (= vp. *tjara*, ags. *tearo*, *tyro*, gen. *rves* ehk leedu *dervá*, *darva*, kienholz, läti *darva* theer); — *sima* (extract, vrdl. vp. *seimr*, vüs. *seim* ?); — *saad e. saat* (= vp. *sāta*, v. rootsi *sata*); — *ladu* (küün = vp. *hlada*, vrdl. aga mokša-mordva *lata*, ersa-mordva *lato* ladu. Sõna võiks siis ka algupärane olla); — *põld* (= vüs. *fēld*, ags. *feld*, vrdl. vp. *fold*); — *parm e. parmas* (= vp. *barmr*, got. *barms*, tüvi *barmi* —); — *ader* (= vp. *ardr*, soome algvorm * *artra*); — *küünal* (s. *kynttilä* = vp. *kyndill*).

8. Loomad: *Kari*, —*rja* (= got. *harjis*, vp. *herr*); *mära* (= vp. *merr*, rootsi *märr*); — *tõbras* (vrdl. ags. *tiber*, vüs. *zëpar*); — *lammas* (= got. *lamb*); — *kukk* (vrdl. vp. *kokr*, ags. *coc*); — *kana* (vrdl. got. *hana*, vp. *hani*); — *haigur e. haigr* (reiher, storch = vp. *hegri*, vüs. *heigiuro*); — *haugas* (jahikull = vp. *haukr*, algermania tüvi *habuka* —, vrdl. soome *havukka*, vepsa *habuk*); — *udar* (= ags. *uder*, vüs. *utar*, aga mordva *odar*, čerem. *vadar*, võiks siis oma sõna olla); — *madu* (= got. *ma^lo a*, ags. *mada*, vüs. *mado*); — *tursk* (= vp. *l^o orskr*); — *valaskala* (= vp. *hvalr* pl. *hvalar*, — *lir*, ags. *hväl* pl. *hvalas*); — *raibe* (vrdl. got. *hrai^v*, vp. *hræ* ?).

9. Mineralid ja muud looduse asjad: *kuld* (= got. *gull^o*); — *kubar-vas'k* (soome *kupari* = vp. *kopar*, v. rootsi *kopar*, *kupar*. Gutsclaffil tähendab *kubarvask*, vask,

metall); — *tina* (= vp., ags. *tin*, vüs. *zin*); — *raud* (vp. *raudi*, mis ise ladina keelest *rudus*, *raudus*, sealt ka vana-slaavi *ruda*); — *muld* (= got. *mulda*, vp. *mold*, v. rootsi *mold*, *muld*); — *raun* (murretes: kivihunnik, vrdl. vp. *hraun* lava); — *kari* gen. *kari* (= vp. *sker*); — *kalju* (= vp. *hella*, got. * *halljo*, vrdl. got. *hallus* kalju, vp. *hallr*, kivi, mägi); — *kald*, *kallas*, *kalde* (= vp. *hallr*, ags. *heald* < * *hallo a-s*); — *rand* (= vp. *strönd*, keskülisaksa *strant*); — *purre* gen. *purde* (vist ühenduses goti sõnaga *baurd*, vp. *bord*, vüs. *bort*); — *kaha* Haufen (soome *kasa*, *kaso* = vp. *kös*, rootsi *kas*, *kase*); — *vari* (= vp. *verja*, vüs. *wari*, *weri*); — *waht*, tartu-eesti *vatt* (= got. *hva*^o *o*).

10. Mereasjandus: *meri* (= got. *marei*, vp. *marr*, vüs. *meri*. Vist aga mitte Germania keeltest laenatud, vaid juba varem mõnelt Indo-Europa rahvalt); — *rand* (vaata ees-pool pkt. 9); — *loe* gen. *loode* (hochwasser, fluth, nordwest = got. *flōdus*, vp. *flód*, ags. *flōd*, vüs. *flōt*, *fluot*); — *paat* (= vp. *bátr*, v. rootsi *bater*); — *parras* (vist < * *prarras* = vüs. *prart*, ags. *breard*, algvorm * *brazda-s*); — *laed* gen. *laja* (eine reihe bekleidungsbretter am schiffe = vp. *leid*, ags. *lād*); — *käilas* (murdes laeva nina = vp. *kjöll*, vüs. *kiol*, ags. *ceól*); — *andur*, *ander* (Schiffskiel = vp. *öndurr*, *andri*); — *hausti*, *heiste* (Dago, der raum im boote, wo sich das auszu-schöpfende wasser sammelt = vp. *austr*); — *aer* (= *ár*, ags. *ār*, ühisgermania tüvi *airā* —); — *noot* (= vp. *nót*, pl. *nætr*, rootsi *not*); — *natt*, gen. *nata* (käsi võrk vrdl. goti *nati*, vp. *net*).

11. Kauplus: *kaup* (= vp. *kaup*, *kaupa*, got. *kau-pōn*); — *mark* (= vp. *mörk*, rootsi *mark*, keskkladina *marca*, got. *marka*); — *mõõt* (= vp. *met*, *meta*, got *mitan*, vrdl. soome *mitta* mõõt); — *märk* (vp. *merki*, v. rootsi *mærki*); — *vaag* gen. *vae* (= vp. *vág*, v. rootsi *vagh*, vüs. *wāga*); — *pund* (= vp. ja rootsi *pund*); — *pung* (= got. *puggs*, vp. *pungr*, rootsi, daani *pung*); — *toll* (= vp. *tollr*, rootsi *tull*, alasaksa *toll*); — *laen* (= vp. *lán*, vüs. *lēhan*, got. * *laih-van*); — *lunastama*, *luna*, (zahlung, entgelt, vrdl. got. *lun usluneins* lunastuse hind).

12. Sõjariistad: *mõök* (= got. *mēkeis*, acc. *mēki*, vp. *mœkir*).

13. Riiklised ja õiguslised olud: *kuningas* (= vp. *konungr*, vüs. *chuning*, vs. *cuning*; lõpp-*ing* on igatahes vanem kui vanapõhja — *ung*); = *riik* (vp. *riki*, rootsi *rike*, eesti sõna võib aga ka alasaksa keelest pärit olla); — *vald* (vp. *vald*, got. *valdan* maja valitsema); — *haldias*, *hall'ias* (praegu kaitsevaim, esialgu valitseja = got. *haldan*,

vp. *halda*); — *kihl*, *kihelkond* (soome *kihla*, hulga külade ühisus, vastastiku lepingu läbi — sponsione mutua — kinnitatud; *kihlat* dona sponsalia — vastastiku leping; = vp. *gisl*; *s* on soomes ja eestis *h*:ks muutunud, nagu sagedasti); — *kaasa* (seltsimees, abikaasa, s. *kansa* rahvas, ühisus = got. *hansa*, vüs. *hansa*. Seesama sõna on soome *kanssa* ja eesti muute lõpp — *ga*); *var'dija*, *var'dja* (aufseher, hochzeitmarschall, s. *vartia*, vigil, custos — vahimees — = got. *vardja*, kust ka italia ja spania *guardia*); — *küüt* (= rootsi *skjuts*. Vist uuem laen, siiski vrdl. s. *kyyti*).

14. Hariduslised olud ja abstraktilised mõisted: *kirik* (= vp. *kyrkja*, vüs. *chirihhā*, vana-saksi *kerikā*, *kirikā*); — *paast* (= vp. *fasta*, got. *fastubni*); — *jõulu* (= vp. *jól*, jõulukuu, vrdl. got. *jiuleis*); — *maanpäev* (alutagusel = esmaspäev, s. *maanantai*, = v. rootsi *manadagher*, sõnast *mani*, vp. *máni* kuu); — *laupäev*, (= vp. *laug* bad, vüs. *lauga*, *loug*a, uus — vüs. *lauge*, vp. *laugardagr*, *lauga* pesema, suplema); — *aeg* (= got. *aivs*, t. *aiva* — vp. *æfi*); — *amet* (= got. *andbahti*, vp. *embætti*); — *hõim* (= vp. *heimr*, *heimili* maja, got. *haims*); *kius* (vrdl. got. *kiusan*, *δοκιμάζειν*, vaidlema, vp. *kjōsa*); — *riid* (= vp. *strid*, v. rootsi *stri|^o*); — *vaev* (= ags. *vāva*, vüs. *wēwo*, got. **vaiwa*, vp. *vā*); — *rahu*, tartu-eesti *raho*, *rauv*, (= vp. *ró*, vüs. *ruowa*, *rōa*, *rāwa*); — *taba* (viis, kombe, näib suguluses olevat got. sõnaga *gadaban*, ags. *gedafan*, decere, kõlbulik olema, got. *gadōfs*); — *viis* gen. *viisi* (= v. rootsi *vis*, alas *wīse*); — *tarve* (= got. |^o *arba*, |^o *arbs*, vüs. *darba*); — *luba* (= vp. *lof*, vüs. *lob*, got. *lubains*, vrdl. vp. *lofa*); — *kond*, *kund* (ainult teiste sõnadega ühenduses, näit. kogu-*kond*, niisama teiste sõnadega ühenduses ka goti *-kunds*: *gumakunds*, *innakunds* kodakondne); — *maht* (= got. *mahts*, t. *mahti* —); — *mainitsema* (= ags. *mænan*, vs *mēnian*, vüs. *meinjan*, *meinan*); — *mure* (vrdl. goti *maurnan*, vp. *morna*, *morn*); — *pahn* (= vp. *báss*, laagrikoht, vrdl. goti *bansts*); — *palju* (= got. *filu*, vp. *ffjöl*, aga čerem. *pülā* palju); — *vara* (= vp. *vari*, hoolekandmine, abiraha, *vara* kaup); — *võr's võrra* (= got. *vair|^o* s väärt, vp. *verdr*); — *valima* (= got. *valjan*, vp. *velja*); — *rakendama*, *rake* (vrdl. vs. *racud*, *racod*, ags. *reced*, maja, ehitus; vrdl. aga sürj. *rekta* puhastama, ära koristama?); — *tila* (halva tee aeg, soome *tila*, got. *til*, paras aeg); — *ja* (= got. *jah*); — *jo* e. *ju* (= got. *ju*).

15. Omadused: *ainus* (= got. *ainaha*, vp. *einga*); — *arg* (= vp. *argr*); — *armas* (= got. *arms*, vp. *armr* hale, vilets; *armas* on see, kellest hale); — *kaunis* (= got. *skauns* < *

skaunis, vüs., vs. *scōni*); — *mōni* (= got. *manags*, ags. *monig*); — *raag* (raag liha = toores liha = vp. *hrār*, vüs. *(h)rāo*, *(h)rāwer*); — *rikas* (= vp. *rikr*, got. *reiks*, t. *rikja* —); — *sama* (= got. *sama*, vp. *samr*); — *viisas* (tark, kaval = got. *vis*, vp. *vīss*).

Neeruti Kooli aea lugu¹⁾.

Kooli aea loo algamisega peame hea tük härrade aea loo sisse tagasi vaatama, sest koolid on ju praegu kõrgel järjel ja saavad veelgi paremale poole edasi nihkuma aga nii es või naad ju algusest saädik olla. Täna päevani on meil üle üldse kolmas koolimaea mis nüid ka juba vana on, ja teine plats. Esimene koolimaea ehitadi 1800 aastal kurja Kristjan von Kimmeli valitsuse aigu sinna kuhu teinegi koolimaea seisis, aga teine sai nattuke maad põhja poole ehitud ja jälle natuke suurem kui esimene ja kus viimaks koolmeistrid lapsi hakasid lugema õpetama omas elu tuas sest naad said sel korral ainult palve tunni jaoks ehitud aga aastal 1840 paks Kimmeli valitsuse ael ehitadi natuke otsa laste koolitamise tarvis, se plats kus naad seisis Märdi, Anni ja Lappardi talu vahe pääl on nüid Märdi talu käes, aga seda teist kooli maea pruugiti veel vanas eas vallakohtu pidamise tarvis ja plats oli jo Märdi talu perisomanik Jaan Kulbergil ära ostetud kelle eest talle natuke üüri masti aga 1884 aastal sügise perast üht valla suurt koosolekud ära põles. —

Esimesel koolimaeal es ole mitte korsnat pääl ja pirru tule valgel sai palve tundi peetud, aga laste koolitamisest es tea veel keegi midagi aga ommeti mitmed inemised oskasid trükitud kirja hästi lugeda ja mõnde seast veel kirjutuski.

Walla koolmeistrid on meil täna päevani kus need read kirjutud on üks tosin teada.

1. Esimene nõnda nimetud koolmeister ehk õigem ütelda palvetunni pidaja oli üks Kusta kes kott pime oli aga ise on laulnud ja teine kelle pirruga tuld näidati oli jutluse lugia.

2. Teine oli üks Juh an sest väärnimesid ehk sugu nimesid sell ael veel es ole kes ka nii sama palve tunni pidasi aga ise juba laulmise ja lugemisega viletsalt valmis sai. —

3. Kolmas oli Peeter Kruuse selle peame juba koolmeistri nimi andma, sest temal oli mõni päev 6 kuni 10

1) J. Illak'i „Neeruti aearaamatust“ lhk. 82—91.

last koolis kedi ta kingsepa töö laua juurest lugema õpetas sest tühja kooli töö perast es või ju kingsepa tööd seisma jätta ja pääleke tegi ta mõisade „Armuliste härradele“ saapaid, siis pidid ka kooli lapsed sagedaste ja tubliste tema põlve rihma maitsta saama aga kui kaua naad keaki oma ametid pidasid on aea merde ära uppunud.

4 oli J u h a n G r ü n b ä r g kes paar aastat siin elas väega vaeses jäi ja viimaks ära põgenes säääl on siis näha et juba vaesus vanast east valla koolmeistride kaksik vend on olnud.

5 oli J u h a n L o k k kes juba tubliste koolitatud mees oli, sest ta oli tol aeval Tartu kreiskooli läbi teinud ja sai siis Otepäässe abi köstriks kos Metting köster ja Hehn õpetaja oli. Et Lokk raske põdemise järele nõrga meele sisse jäi siis es sa tema enam abi köster olla siis tegi ta paar aastat köstri maeas rätsepa tööd, selle aea sees parasi tema haigus kaunis hästi ära ja sai Neerutisse koolmeistriks siin oli ta jälle paar aastat koolmeister, aga vana häda tuli jälle tagasi siis pidi ta koolmeistri ammet jälle maha panema siis elas ta veel veidi aiga kooli maea juures kuna tal nõrga meele haigus ikka suuremaks läks ja metsa ära põgenes ja sinna omale kooba moodi elu maja oli ehitatud ja ühe talve säääl üle ära elas kuni rahvas teda ära leidis ja viimaks Riiga hullu maeasse saadeti Lokku mets maea oli seal kohal just kus Neeruti väikse Piiri talu us aid seisab ja näitas välja nagu muiste kartuhvli koopad said tehtud, puust vooder ja lagi pääl lae pääl muld kuuse okstest kattus pääl ja põldkividest ukse kõrval veike ahi ja pera seinas üks jala kõrgune varvune magamise ase, kohe kulu samblaid ja natuke põhku pääle oli kannetud, maea suurus oli vast iga pidi kuus jalga, kaunis kõrvaline koht ja kiige paksem mets oli selleks välja valitsedud sest sel aeval oli Neerutis metsa väega palju.

6 oli T a a n i e l K a i s o kes jälle tubliste koolitatud mees oli sest ta mõistis saksa ja vene keelt selgede kõnelda ja kes seda jo toll kõrval mõistis oli suure auu sees Taaniel õpetas juba lapsi mõistusega lugema ja mõned virgemad lapsed õppisid temast mitmed lauluviied laulma aga õpetajad kelle all kool seisis es nõua seda veel mitte Tema es ela siin mitte kaua ennegi 2 aastat se oli 1842 kuni 1844. Et se palk 6 vakka rükki ja 6 vakka kesvi mis vald talle Magasinist palgas andis väega väike oli, läks ta ära Tartusse elama ja tegi säääl Rätsepa tööd kuni ta suri.

7. oli H a n s W ä ä r s i kes juba mõisa käest 15 vaka maad saije palgaks aga pidi selle eest mõisade päivi tegema aga

kui palju, seda ei ole teada Wäärsi oli 1844 kuni 1846 aastani.

8. Peep Üts kes 1846 kuni 1857 aastani koolmeister oli temal jäivad need maad juba ilma teopäivita ameti palga eest kätte, ja valla käest ka midagi manu es saa.

9. Karl Üts kes 1857 kuni 1871 aastani ametis oli. Tema oli juba omal aeal tubli koolmeister sest tema õpetas juba kirjutamist neli jagu rehkendamist ja juba nelja häälega laulmist sest Otepä õpetaja Moorits Kauzmann pandis iseäranis suurt rõhku laulu õppimise pääle mille poolest siin suur puudus oli sest rahvas es oska sukkuki kirikus hästi laulda ja Kauzmann kes Kanapääst sija tuli kus laulmine juba kaulnil järjel oli, sel aeal hakas kooli valitsus juba ülema maa kooli kohtu käsu järgi koolide eest juba hästi hoolt kandma nenda et seegi vald oma vana koolimaeaga enam toime es sa ja ehitadi 1865 aastal uus koolimaea uue koha pääle kus ta praegugi seisab ja juba vana ja lagund on kui need read kirjutakse, et sellegi ehituse juures rohkem palve maja kui koolimaea pääle oli vaatatud nenda et mõne aasta eest laste klassi tuba juure pidi ehitatama see oli 1876.

10. Jaan Üts aastast 1871 kuni 1872 aastani.

11. Jaan Wäärsi kelle juhatusel aastast 1872 kuni 1873 selle maa rentnik Hans Nugin lapsi koolitas aga selle aea sees sai Wäärsi Pühajärve suurema koha ja es tule siis mitte Neerutisse ehk ta kül siia valitus sai.

12. Hans Nugin kes 1873 aastal ametisse sai ja 1897 aastal oma 25 aasta ameti Jubileumi ära pidas ütelise ka hõbe pulma.

Paar aastat pärast Nugini ametisse saamist anti juba kõigile valla koolidele tunni plaanid sest enne, seda ei olnud ja koolmeistrid õpetasid lapsi iga üks oma tahtmise järgi, ja Karl Ütsi aigu käisid lapsed veel iga nädala üksainuke päev se oli neljapäeval kooli aga siis hakati juba nõudma et ka teine päev veel lapsed kooli tuleks ja koolmeister manitses lapsi et tulge ikka hoome ka kooli aga et trahvi es ole siis tullid ka mõned ennegi veel reedisel päeval ka aga et ka selles asjas aeg muutus ja lapsed vanaduse järele pidid nädala kooli tulema ja pääleke veel trahvi ähvardusel siis pidi juba meie koolimaja suurendud saama nagu eespool juba nimetasime tehti laste klassi tuba otsa sest mõisa härra Ferdinandt von Kimmel kinkis kõik pu material ja vald vedas juure ja laskis üles teha mis 167 Rubla ja 69 kop. maksma tuli. Ehitus meister oli Prits Maranik ja vallavanem Johan Illak Pääkohtumees Karl Grosschmidt ja kiriku võõrmünder Jaan Illak. Et seeni ajani olli mõisa kooli platsi valla käes ilma

rendita koolmeistrile palgaks pidanud aga muial valdades juba renti maksti ja ka siin nüid seda nõudma hakati, siis võttis meie wald nõus kooli platsi mis 9 taalrid ja 45 krossi suur on pärisseks ära osta mis 1075 rubla maksma tuli ja Kredit seltsi abiga osteti se oli 1875 aastal selle kauba pääle lubas F. von Kimmel koolimaaea kütmisses 5¹/₂ sülda puid iga aasta anda kuni ta Neerutis elab mida ta ka täitis. Et nüid ka kooli raamatuide poolt asi täienes siis nimetame tähtsamad raamatud mis pruukimisele võeti. 1. R. Kallase rehkenduse raamat mis kümme kord kasulikum on kui nüidised venekeeli rehkenduse raamatud kõik ühte kokku. C. R. Jakobsoni Geografia suure Liivi ja Kuurama kaartiga mis 5 ja pool Rubla maksis ja hiljem ka Jakobsoni kooli lugemise raamat, sest seeni ajani oli uus Testament koolis lugemise raamatuks olnud kust lapsed 20 kuni 50 last ühe korraga kooris lugesid mis nagu kabusta pea keemine kuulda oli, niisama oli lugu ka Piibli loo küsimiste kostmisega nagu keegi kepiga mesilaste taru külge koputaks. Aga :

Tänu meelest ma nüid ütle
Kui ma vana aiga mõtle,
Juba hoobis teine lugu,
Mis on näinud Eesti sugu.

1883 aastal hakkati ka Neeruti koolis vene keelt õpetama sest riigi valitsus hakkas ka siin Lääne mere kubermangudes vene keelt riigi keeleks tunnistama, sest seeni oli see Saksa keel olnud ja vene keele tulekuga saab Sakslaste suur võim kaduma hakama aga millal kaob viin ja Bairis ära mis neile veel otsata suurt kasu saadab ja vaest Eesti rahvast veel ihu ja vaimu poolt orja ikkes peab mille vastu enam kool ja kirik ka ei taha mõjuda sest liig joomine kaevab kristliku kiriku müiride ala aukusid ja juhib neid langemisele ja selle „Patu ema“ vastu peaks just kirik ja kooli valitsused iseäranis üles astuma sest emast tulevad ju pojad se on noored kuradid (Bairisch) ja viimne lugu lät kurjemaks kui esimene. Aga se on ka õige kül et õpetajad just suure südidusega selle kallal tööd teevad et rahvast ussi nõelamise eest hoiatase nagu Saalomon ütlep, aga kas ei oleks veel parem kui uss ise soost ehk rabast saaks üles otsitud ja selle otsa pääle püitud teha siis ei oleks nõelamise eest hoiatust tarviski aga nüid püietakse nõnda nimetatud „parajusega“ rahvast liig joomisest eemal hoita aga parajus ongi Saadana käes se kiige parem töö riist misga rahvast joomise pattudesse meelitada võip sest üksigi joodik ei ole ju lapsest saadik suur joodik olnud vaid just parajus on suure joomise hakatus, aga tänu taeva Isale

seegi asi hakkab paremale poole riigi valitsuse juhil nihkuma sest üks „mürgi hallik“ se on Luttiku kõrts panti 1894 aastal kinni sest kus hobune kraavi ei näe sääl peap kutsar juhtima, aga teine Neeruti kõrts teeb veel oma põrguliku tööd edasi.

Tütär vette!¹⁾

W. Reiman.

Tuttavas maa- ja rahvateaduse ajakirjas „Globus“ avaldas A. C. Winter (varjunimi) Liibavist aastal 1902 lühikese kirjatöö „Töten und Aussetzen Neugeborener bei den Esthen in vorgeschichtlicher Zeit. Studie auf Grund eines alten estnischen Volksliedes. (Globus. B. LXXI. nr. 13.). Materjaliks oli temal üks laul Kreutzwald — Neusi kogust Mythische und Magische Lieder der Ehsten nr. 8: Die Halle der Freude, mis sõnadena algab:

Oli ma isa alba lapsi,
Olin ema alba lapsi,
Olin vendadest väeti,
Sõsarde sana alune.

Laulu on Saaremaal W. A. F. Agthe üles kirjutanud, kes 1817—1841 Põide õpetaja oli. Täienduseks tarvitab Winter Hurti Vana Kandle I. kogu № 70 Põlva kihelkonna laulu „Vii vette“:

Kui sie imä meilä olli,
Naine kallis meidä kanni,
Kui näit näio sündüvät,
Oholizel olevat,
Veli üt'el': Vii vette!
Sõzar üt'el': Sõku mutta!

Sugulased selle Põlva lauluga on Kolga-Jaani laulud: „Kuidas viin vere vezile?“ ja „Oh ma vaene põltud lapsi!“ (Vana Kannel II. nr. 272 ja 273).

Hurti hilisem kogu Setukeste laulud pakub iseäranis instruktivlikku lisa lauludega „Tütär vette!“ I, nr. 368, 369; 606—616; 644, ja III. nr. 1926 ja 1927.

Nähtus, et laul juba võrdlemisi vanal ajal — umbes 100 aastat tagasi — üles kirjutati, et teda Saaremaal, Kolga-Jaanis, Põlvas ja Setumaal laialiselt tuntakse, lubab järjelada, et tema algjuured õige kaugele minevikku ulatavad,

1) Kõne Eesti Kirjanduse Seltsis 13. aug. 1909.

nõnda et nad aega on saanud, igalepoole endid välja sirutada.

Lähemalt laulu teisendite vahekorda seletada ei ole minu asi. Seks peaks käsikirjalised kogud läbi vaatama. Mina peatan laulude kultura-ajaloolise tähtsuse juures, mis sõnades seisab: „Vii vette!“

Laste kõrvale saatmine on küll kõigi tuntud rahvaste juures tarvitusel olnud, elasivad nad metsrahva-põlves ehk kõrgel hariduse-järjel. Rahvaste muinasjutud ja jumalate-lood teavad sellest rääkida. Ajaloo kirjutatud hallikad toovad meile sõnumeid. Hiina vana kultura-rahva juures tuleb tütarlaste hukkamist ette. Ka Europa uuem kultura ei ole seda abinõuu, mitte-soovitavast järeltulevast soost lahti saada, jõudnud täieste hävitada. Ikka jälle harutatakse vahete peal lapse-tapmise süüd kohtukodades.

See nähtus kinnitab uueste tähelepanekut, et kultura ja kultura-vastase teguviisi juured ligidalt kokku jooksevad ja et ühegi rahva eluavaldustest aru ei saada, kui neid mitte teiste rahvaste omadega ei võrreldata.

Eesti rahvalaul lubab järjeldada, et laste hukkamine meilgi tundmata ei olnud. Vähemalt pidi ta rahvalaulikutele problemiks olnud olema.

Ma toon esmalt õp. Agthe üleskirjutatud laulu ette:

Oli ma isa alba lapsi,
Olin ema alba lapsi,
Olin vendadest väeti,
Sõsarde sana alune.
Isa mind sundis soole via,
Ema mind käskis maale matta,
Vennad vee augo sisse,
Sõsarad lina liguja.
Mina siis hiljo ütteleksi:
Oot, oot, oot, oot, äideke,
Oot, oot, oot, oot, taadike,
Lase see ilvesa (?) elada,
Enne-aegone asuda!

Non oli nobe linnuke,
Võttis mind teise tiiva alla,
Viis mind ilo külasse,
Viis mind ilo kuldataba,
Ilo kuldakamberisse,
Kuldakangasta kuduma,
Hõbelõngo lõksutama,
Paberida paukutama,
Siidipaelo seädemaie.

Varjult vaatas vana isada,
Varjult vaatas vana emada,
Varjult vaatsid vennad noored,
Varjult vaatsid õed noored,
Varjult vaatsid vennanaesed.

Vet siis joosid isa silmad,
 Vet siis joosid ema silmad,
 Vet siis joosid venna silmad,
 Vetta vennanaeste silmad,
 Õed õiete hullosid.
 Mino ilo nähjesani,
 Mino lõbo vaadates,
 Mino siis tööda tehasane.

Mina siis hiljo üttelikko :
 Kuulgem, kuulgem, kulla vennad !
 Ise mind sundisite soole via,
 Saatsite suurte niite sisse.
 Pidid mind sööma suured linnud,
 Nokkima siis suured kullid.
 Oleks ma siis kaa ära surnud
 Ja sõsarad varjult vaatnud,
 Siis oleks ma õnsast ära surnud,
 Siis mo haud oleks haljandanud ! —

Vanematel sünnib laps, halb laps, mitte hea, s. o. armas laps, keda vanemad ei soovi ega oota.

Peale selle on tema väetike, kõhn, kehva tervisega.

Väeti ja nõrgakene on tema, sest et ta hilju, hilju-kene on. Ta sünnib vanematele hilja, elatanud eas, kus nende elujõud juba kahanemas. Pealegi tuleb tema enne looduse seatud tähtaega ilmale: ta on enneaegne, olgu et ema haiglane oli ehk haiget oli saanud. Viimaks on tema tütarlaps, keda veel sugugi ei soovita, sest et temast vanematele toitjat ei saa. Lapse pärastistest töödest nimetatakse „kuldakanga kudumist, hõbelõngade lõksutamist, siidipaelade seadmist,“ mis kõik tütarlapse tööd on.

Hilja sündinud, enneaegsest lapsest ei tunne keegi rõõmu. Kõigile on tema tulemine vastik ja pahandav. Isa sünnib teda soole viia, vennad veeaugu sisse, sõsarad linalikku. Ka ema ei tunne armu, vaid on isaga ja vanemate, küll täiskasvanud lastega ühes nõuus:

Ema mind käskis maale matta.

Aga lapse elu päästetakse.

Nonn, nobe poisikene, vares, vaga linnukene,
 Võttis mind teise tiiva alla,
 Viis mind ilukülasse,
 Viis mind ilu kuldatupa,
 Ilu kuldakamberisse.

Linnu lugu jääb tumedaks, aga nende ridade mõte on Winteri arvates, et keegi inimene, vaga südamega, nobe päästma oli. Ta oli suuremast soost, jõukast majast, ta oli seda, mis vares lindude seltsis, suurem, võimsam. Uues, rikkas kodus kasvas hiljuke, enneaegne tütarlaps üles. Tema

töö õdede oma vastu põllu peal, laudas. suitsutares on kerge. Ta istub kuldatoas, kuldakambris; kõige parematest linadest kujub tema kangaid kui kulda ja lõksutab hõbevalgeid lõngu. Ka ehtimiseks on temal mahti ja siidipaelte seadmiseks. Isegi paberi ligi pääseb tema. Aga laulik ei tea oma kaitsealust paberiga midagi lasta peale hakata, vaid ütleb: et ta paberit paugutanud!

Väeti, hiljuke, enneaegne, väljapandud laps on nagu „ilukülasse“ sattunud, kus alaline ilu, s. o. rõõm valitseb.

Kui omaksed seda näevad — nende seas nimetatakse ka vennanaisi — siis jooksid neil silmad vett, õed aga hulusid otse

minu ilu nähjesani,
minu lõbu vaadates,
minu siis tööda tehasane.

Õe vastusest:

Isa mind sundisite soole viia.
Saatsite suurte niite sisse;
Pidid mind sööma suured linnud,
Nokkima siis suured kullid,

selgub ka viis, kuidas tütrest taheti lahti saada. Ema ei visanud teda mitte vette, vaid pani tema metsa maha, kus ta pikkamisi näljasurma pidi surema. Siis oleksivad linnud tulnud ja tema liha söönud.

Laulu teisendis, mida O. A. F. Mustonen (Lönbohm) 1877 Hiiumaalt üles kirjutas, lubab heasse elujärge jõudnud tütar isegi omakseid veel aidata (Virolaisia Kansanrunoja nr. 45):

Isa mind üidis ilveseksi (?)
Ema enneaiguseksi,
Vend mind üidis veerispuuksi,
Sõsar aga sõimas sõrmekiviks.
Mina aga hilja üttelikku,
Valju vastu kostelikku:
Lase ilves (?) ilbutleda
Enneaigene ka elada,
Veerispuu küll veeretleda;
Külapee ilves (?) isa toidab,
Enneaigene ema toidab,
Veerispuu küll vennad toidab,
Sõrmekivi küll sõsared söödab.

Niihästi Agthe kui ka Mustose üleskirjutuses on vist hiline, hiljuke ilveseks väänatud, mis rööbasrea järele otsustades seal õiget aset ei ole.

Kui pehmemad tunded inimeste rinnus maad võtsid, ei sõandanud nad lapsi ära hukata. Reaktsioon ilmub kahel viisil: ema enese poolt ja minija poolt.

Emaliku armastuse ärkamist kujutab imeõrnaste üks Kolga-Jaani teisend (Vana Kannel nr. 272) „Kuidas viin vere vesile?“

Emäkene, memmekene,
Tuntsid mind ilma tuleva,
Tuntsid sulle sündivädä :
Izä uot hoboste poissi,
Vennäd tahtsid tallipoissi,
Sõzar uotis sõedupoissi,
Jumal löi aga lõnga tegija,
Kedervarre keerutaja.
Vennäd käsid viia vezile,
Õed anda hallikalle.
Kudas viin vere vezile,
Kannan armu hallikalle ?
Viizin siis vere vezile,
Kantsin armu hallikale.
Istsin maha mättä otsa,
Imetämä, ikkemaie,
Viimäst armu andemaie.
Kes mo juure või tuleksi ?
Tulli juure linnukene :
„Mis sa nutad, naene nuori ?“
Mis ma nutan, linnukene :
Peän viimä vere vezile,
Kandma armu hallikale.
Kuidas viin vere vezile,
Kannan armu hallikalle ?
Oh sa rumal naene nuori !
Kuidas viid vere vezile,
Annad armu hallikalle ?
Veri sull haezeb vezile,
Arm sull haezeb hallikalle.
Vii sa veeränd¹⁾ vezile,
Rahaankur¹⁾ hallikalle !
Veeränd ei haeze vezile,
Rahaankur hallikalle.

Ka muidu personifitseerib rahvalaul ja kujutab südame-tunnistust linnuna, mis lepikussa laulab, nagu tuttavas „Kits läks kiideldes mäele.

Võitlust omaste tahtmise ja tärkava avaliku tundmuse vahel kirjeldab veel laiemalt Põlva teisend (Vana Kannel № 70). „Vii vette !“

„Kui näit näio sünduvat,
Oholizel olevat,
Veli ütél : Vii vette !
Sõzar ütél : Sõku mutta !

1) Läbirääkimisel arvas hra K. Leetberg siit ohvrikommete jälgi võivat leida : vanema lasteohvri asemele astub asjaline, raha — veeränd, rahaankur. Hiljema ajani ju visatakse hallikatesse ohvriandisid ehk kaabitakse hõbevalget, ilma et ohverdajatel enam tundmust oleks, et see endine lasteohvri väljalunastamine on.

Imä lätse vette viimä,
Kaivanduhe kaotama,
Iste maaha imetämä,
Mättä'älle mähkimähe.
Sääl ta naksi möttelema;
Möttelema, üttelemä :

Innemb sie kivilaheku,
Põllu pinnär pirra mingu,
Kui ma vere vette vii,
Kalli kanna kavanduhe.
Hää om iks nätä nägijil,
Kaunis kõrvalt kaejil,
Kui sie veri vettä tooze,
Kui sie kallis karjah käuze.

V. K. I, 70: Vii vette!

Lõpuks ilmub siia ka proosalik ja kaine kaalumine: Mis tarvis tütart vette viia, kui teda majatöös ja karjas edaspidi tarvitada võib ja temast abi tuleb?

Kasulikkuse mõtet korrutavad Setumaa teisendid veel laiemalt. Setukeste laulud I. Nr. 368 loeme:

Eze iks poige ihazi,
Ime meelüt minijid,
Imel iks sündü poiglats,
Kodo oll kullalē katedu,
Lüödi siidi saina pääle.
Imel iks sündü tütärlats,
Helmekaala helläkene,
Satte siidi saina päält.
Veli ütēl: Veege vette!
Eze ütēl: Kanke kaivo!
Sõzar ütēl: Sökke mutta!
Imekene, helläkene,
Läts iks vette viimä,
Läts kaivo kanma.
Iste maale imetämä,
Söödu pääle süötämä,
Ezi iks imet, ezi ikk:
Kuis ma vere vette vii,
Uma kalli kaivo kannä?
Tarbis tule mull tütärlats,
Hot'ta künnä, timä äestäs,
Hot'ta niidä, timä riibki,
Põllu põimni kokko kandki.

Selle kohta, et emal just imetamisel paremad mõtted tulevad ja laps elusse jäetakse, tähendab Winter, et vanade germanlaste juures lapsi ainult siis tohiti ära hukata, kui nad veel süüa ei olnud saanud. Läks emal korda varem lapsele rinda anda ehk temale mett moka peale tõmmata ehk pihlakamahla, mida see tules välja imitseb, siis oli laps päästetud.

Winter laseb reaktsiooni laste hukkamise vastu mini poolt välja minna ja ta peab mini kõrgema haridusega germani tõugu naaseks, kes röövimise ehk ostuteel, vahest ka vabal kihlusel tooreste eestlaste sekka sattunud ja siin mõjuvalt oma moralilist ülivõimu tütarte tapmise vastu maksma pannud. See uus, kõrgem ilmavaade ajanudki laulikut laulu looma ja mõtet ülendama, et perekonnal mitte õigust ei ole perekonna liikmete eluga hoolimata ümber käia. Laulik näidata, kuidas vaestes oludes sündinud tütarlaps, kelle üle rahvaõigus surmatsust mõistnud, vennanaese eestpalvel elusse jäetud, kuidas ta jõukad kasuvanemad leidnud ja elu täis õnne ja küllust elanud.

Tõeste leiame niisugust vennanaese eestkostmist ühest Kolga-Jaani teisendist, „Ole ma vaene põltud lapsi“ Vana Kannel II, Nr. 273. C:

Olli mull üksi vennäkene,
Teene vennä naezekene,
Sie siis mõistis, kohe kostis:
Izäkene, taadikene,
Emäkene, memmekene!
Lasku hiljuke elädä,
Enneaegune azuda.
Hiljuksest saab ilmarikas,
Tazazest saab Mana tarka,
Enneaeguzest emändä.

Selle Winteri arvamise vastu aga võime suure hulga teisendid seada, mis otse selle vastu käivad.

H. Neusi Ehstnische Volkslieder Nr. 13 Die Harfe (Kannel) tõendab soosse viidud tütarlaps otse:

Käliksed minugi tappid
Suurela munakivila,
Teravale kirveella.

Ja Nr. 6 „Das Strafgericht“ (Karistusekohus) saab just mini majasse toomine noorematele tütartele surmapõhjuseks:

Mis sina iked noori meesi?
Mis mina iken, memmekene?
Ei tule naene minule,
Ei tule mini sinule.
Sull on palju tütterida,
Vii aga tütterid vesile,
Kanna lapsed laeneesse,
Halvemad vii hallikasse.
Siis tuleb mini sinule,
Siis tuleb naene minule.
Ema võttis hullu meelega,
Hullu meelega, poja keelega.
Viis aga tütterid vesile
Viis need halvad hallikasse.
Kandis lapsed laeneesse.
Siis tuli naene pojale,
Siis tuli mini emale.

Aga minija ei taha majatööd teha :

Lehmad sull alles lüpsmata,
Kari sull väljasaatemata,
Kirju karja kaitsemata.

Siis minija kuulis, kostis vasta :

Ma pole teile tööle tulnud,
Ma ole tulnud seisema,
Ja uude sängi mängima.

Nuttes läheb ema hukatud tütarte palvele mere ääre.
Aga tütred ei kuule palvet :

Tule siis mitte, äidekene,
Tule siis mitte, taadikene.
Meri meid söötanud, meri meid jootnud,
Meri meid mehele pannud,
Augu alla aset teinud,
Latikas ööd kudunud,
Kiis teind kirjad kinda suhu,
Säinas teinud säärepaelad,
Lõhe vaka valmistanud,
Kirstu kaanta kinnitanud.

Hukatud tütred on siin kaladeks saanud, teistes rahvalauludes muudetakse nad lindudeks, setukeste lauludes puudeks :

„Sai iks tuo uibo neio suku,
Vizlapo iks vinnü neio verd.

Liitlauludes veeretatakse seda eiet ilma lõputa edasi.

Puudutatud rahvalaulude põhjal tohime järjeldada,

1. et vanemal ajal isal voli oli juuretulevate laste elu üle otsustada. Seda peeti õiguseks ja keegi ei näinud ses paha, kui isa lapse käskis vette viia ;

2. temaga sellesama katukse all elavad perekonna-liikmed on isa otsusega täieste rahul ;

3. ka rahvalaul ei kahtle esialgu mitte isa otsustamise õiguse üle, vaid püüab seda otsust veel põhjendada ja arusaadavaks teha. Sellest juba saaks, et juuresündinud laps tütar on. Tütartilast peetakse halvaks lapseks ja et ta tütar on, sellest saab küll, et teda surma mõista. Teiseks on tütarlaps väetike ja ohuline. Vigaseid poeglapsigi lubas kombeõigus ära hukata. Kolmandaks on isa, „vana isada,“ kes niisuguse äbariku kasvatamise-mured enese pealt tahaks ära veeretada. Ja viimaks tuleb tütar liig vara ilmale, on enneaegne. Tema elushoidmise katse oleks ilmaaegne, sest et vähe on lootust last üles kasvatada. Sellepärast on isa otsus last soole viia kõikide meelest õiglane ja paras ;

4. ainult võõrast perest toodud minijal liiguvad vahel halastus ja arm südames:

Lasku hiljuke elädä,
Enneaegune azuda.
Hiljuksest saab ilmarikas,
Enneaeguzest emändä.“

(Vana Kannel II Nr. 273 C.).

5. ka ema rinnus tärkab emalik tundmus:

Kuis ma vere vette vii,
Oma kalli kaivo kannä ?

Uus, parem aeg koidab, kelle kiiresid juba kolmetuhande aasta eest suur prohvet ette nägi: Kas naene oma lapsukest ära unustab, et ta mitte ei peaks oma ihu poja peale halastama ?

Verine kurbmäng lõpeb inimsuse võiduga, kus ema töötab:

Innemb sie kivi laheku,
Põllu pinnär pirru mingü,
Kui ma vere vette vii,
Kalli kannä kaivanduhe !

Maod rahva arvamises.

M. J. Eisen.

Vanad eestlased auustasivad madusid. Siisgi ei tohi me madude auustamist mingisuguseks esivanemate rumaluseks arvata, vaid madude auustamine oli vanal ajal igal pool kõigi maailma rahvaste seas tuttav. Ainult Australia rahvad ei ole madusid auustanud, sest et nad neid ei tunne. Maoga teeb pühakiri ju alguses tegemist, kui ta ka seda ei kuuluta, et seda madu oleks auustatud. Kui hiljemine Mooses kõrbes vaskmao ridva otsa pani, hakkas rahvas vaskmaost lugu pidama. Kaananisse jõudes auustas rahvas vaskmadu juba jumalikult ja suitsetas talle. Niisugust vaskmadu kutsuti nehusthan. Kuningas Hiskias laskis need vaskmaod ära hävitada. — Amerika ülesleidmisel leiti madude auustamist Mehiikos, Peruus ja Põhja-Amerikas eest. Praegusel ajal peetakse Indias ja Afrikas madudele pühi ja antakse neile ohvrid. Suulu rahvas usub, et surnute hinged madude näol ilmuvad. Nad peavad ülepea madu hinge sümboliks. Vanad eestlasedki arvasivad mõne korra, et hing libliku, kärkse, aga vahel mao näol inimesest välja tulnud, niisama ka, et maod juhtumise korral inimese suust sisse tükivad.

Kuidas arvatakse, on madude teenistus tule auustamisest tekkinud. Tule keerulised leegid ja sähvavad välgud tuletavad elavalt madusid meele. Vanad hommikumaa rahvad pidasivad madusid tule, tervise ja muude jumalate lihakssaamise kujutuseks. India, Persia, Egiptuse ja Greeka tulejumalaid kujutati sellepärast ka kas mao näol ehk mao jalgadega. Vanad greeklased tegivad maost peale selle veel tervise sümboli. Nende Aeskulap ilmub maoga. Isegi meie arstide märkidest leiame mao. (Mähly, Die Schlange im Mythus und Kultus der klassischen Völker.) Väikevenelased usuvad praegugi veel madude tervekstegeva väe sisse, ja seesama arvamine ilmub mujalgi, osalt ehk sel põhjusel, et maod talveks soojade tervise hallikate ligidale lähevad.

Uuemad uurijad näevad mao müütustes kuuteenistuse arenemise astmeid. Lendavad maod võitlevad müütustes valguse jumaluse vastu. Dämonid tahavad kuud ära neelda, aga valguse jumalus rõhub neid tagasi. Selle heitlemise kujutamiseks arvavad uuemad uurijad madude müütused tekkinud olevat. Uuemad uurijad leiavad siis umbes sedasama, mis võrulased kuu ja päikese varjutamise kohta kõnelevad: suured musta peaga vaglad söövad kuu ehk päikese ära. Päikese varjutuse ajal käib päikese ümber valguse joonte rõngas, nagu vanik. Neid jooni nimetab arvatavaste rahvas Võrumaal vagluks-ussideks, sest et nad pikad ja peenikesed nagu ussid on. (J. Hurt, Eesti astronomias lhk. 21).

Ma ei taha ometi võõraste uurijate harutamisi madude müütuste kohta pikemalt tähele panna, ega kauem võõraste rahvaste madude auustamise juures peatada, vaid ainult seda laiemalt harutada, mis meie esivanemad madude kohta arvanud.

Mao loomine.

Mao loomist ja praeguse kaju enesele saamist seletab rahvasuu väga mitmet viisi. Ühe arvamise järele on madu saadana loodud, teise arvamise järele aga Jumala loodud. Jumal loonud mao kõige toredamaks loomaks maa peal. Madu seisnud inimesel kõige ligidamal, kõnelenud nagu inimene, käinud kahel jalal, lennanud nagu lind, ja kuldsoomused katnud ta keha. Jõgede ja järvede kaevamise ajal käskinud vanataat madugi kaevama minna. Madu aga ei tahtnud kuldsoomusid mudaseks teha. Roninud puu otsa ja karanud valatuse pärast sealt inimestele kaela. Vanataat vihastanud sellepärast, võtnud kuldsoomused mao seljast ära ja pannud mao roomama (J. Lilienbach, Virumaalt). Setumaal räägitakse ometi,

et maol praegugi 12 paari jalgu all olla. See tulla siis ilmsiks, kui madu elusalt kuuse libeda koore sisemise poole peale pannakse. Seal pääseda madu ainult jalgade abil edasi (J. Sander Vastse-liinast). Teisendi järele nuhelnud Jumal madu sellepärast, et madu Eevat petnud. Nuhtluseks löiganud Jumal mao küljest tiivad ja jalad ära ja pannud mao roomama. Sest saadik vihata madu lindusid ja hävitada linnupesasid. Tal olla kade meel, et linnud lennata ja tema enam ei või lennata (P. Rootslane Võnnust).

Teine arvamine jälle teeb saadana mao loojaks. Korra tulnud saadan Jumala juure ja palunud enesele maad. Ei Jumal annud. Saadan uueste paluma. Nõudnud viimaks ainult nii palju maad, kui kepi otsaga võib pista. Nii palju lubanud Jumal. Kohe läinud kuri vaim, pistnud kepi otsaga mulla sisse ja puhunud ise peale. Kohe tulnud madusid karjakaupa august välja (H. Pöder Viljandist).

Üks Soome lausumine tunneb just niisamasugust sündimist, ainult selle vahega, et Soome lausumise järele kuri vaim putke puhub (Loitsurunut, lhk. 289). Jälle teisel räägitakse, et kuri vaim kivi peal maganud, magades jooksnud ila suust välja, ila jäänud kivile ja sest ilast sündinud madu. Seesama põhjus ilmub mitmes lausumiseski. Ühes Kadrina kihelkonnast üleskirjutatud lausumises nimetatakse koguni, et madu kivil maganud ja mao ilast madu sündinud. Sessamas kihelkonnas nimetab teisend aga, et mari maganud kaldal.

Mari magas kaldaassa,
Koola jooksis konna suusta,
Ila ilgeva ninasta,
Sealtap sigis maokene,
Madu nõelaja sigisi,
Kimbuline, kambuline,
Mõne tipi, täpiline,
Kulukarva, kullakarva,
Soo karva, sinike karva,
Hea sale sarapuu karva,
Soo sammalte segane,
Kasteheina karvaline,
Madu musta, maaalune,
Hammusteled haava korda,
Pahasti tegite, et panite,
Hammusite inimese ihusse,
Tee hästi, et saab terveks,
Tee hästi, et paraneb,
Kõik paraneb. Aamen.

Veeuputuse ajal ei tahtnud Noa madu laeva võtta. Siiski pääsnud madu eluga uputusest. Madu näinud Noa laeva ehitust, ilma et oleks teadnud, mis see tähendab. Läinud Noa

naiselt küsima ja saanudki naiselt Noa ettevõtmise põhjust teada. Madu vaadanud enesele laeva oksaaugu valmis. Kui Noa teda ka laeva ei võtnud, pugunud ta läbi augu ometegi laeva ja pääsnud sedaviisi veeuputusest hingega ära.

Ühed arvavad, et Jumal ehk saadan ju alguses mao loonud, teised teavad, et madu alles Jeesuse ajal elu saanud.

Mitmed Eesti ja Soome lausumised nimetavad, et madu Juuda ilast sündinud. Juudas pannakse siis kurja vaimuga kõrvuti. Juttude järele kõndinud madu ometi Jeesuse ajal püsti, tulnud Jeesusele Ketsemane aias vastu ja kutsunud enesega võitlema. Jeesusel juhtunud kepp käes olema. Jeesus lõõnud kepiga maole pihta. Löögist murdunud madu pooleks. Jeesus ütelnud: „Teine pool maa peale kõige tigidamaks loomaks, teine pool merde kõige paremaks kalaks.“ Sest saadik on angerjas meres, sest saadik roomab madu ja tal puudub selgroog. Ühtlasi vihkab madu sest saadik inimesi (H. Keller Pilibistverest). Mao sündimise järele ütelnud Jeesus Peetrusele: „Pista sõrm tema suhu!“ Peetrus pistnud sõrme mao suhu ja hüüdnud: „Ai, ai, see on kibe!“ Pärast tehtud Peetruse sõrm ometi jälle terveks (K. Krohn, Finnisch-ugrische Forschungen, I, 3, lk. 162)

Ükskõik, millal madu loodud, olla madusid 9 tõugu loodud. Tigidamad neist olla mustad maod, kõige tigidamad aga niinimetatud vaskussid. Ülepea armastab rahvas madusid palju enam ussideks kui madudeks nimetada, ehk küll madu palju kohasem nimi on. Vaskussile unustanud looja silmad pähä luua; seepärast olla vaskuss loomisest saadik pime. Teisendi järele loodud vaskuss silmadega, aga hiljemal ajal jäänud ta silmadest ilma. Üks rahvajutt teab, et muiste vaskussil ja ööpikul kummagilgi üks silm olnud. Korra tulnud ööpik aga vaskussi juure ja palunud vaskussilt natukeseks ajaks enesele silma laenuks. Vaskuss laenanud. Ööpik kelm aga ei toonud silma enam tagasi, vaid jätnud jäädavalt enesele. Sest saadik on vaskuss pime, ööpik aga kahe silmaga. Sest saadik vihkab vaskuss ööpikku kangeste taga (O. Schantz Tõstamaalt). Teiste teadete järele käinud vaskuss Jeesuse ajani püsti ja näinud. Jeesus saanud vaskussiga kokku ja torganud vaskussi kurjust nähes ussil silmad peast välja. Sest saadik on vaskuss pime (J. Öövel Tõstamaalt). Hiljemine ütelnud vaskuss: oleksivad mul silmad, paneksin üheksa toa ust ühe ööga kinni. Ehk teisendi järele: oleksivad mul silmad, ei siis kirikukellad enam puhata saaks. Ehk jälle: üheksa meest sureksivad ühe tunniga, kui mul silmad oleksivad! Vaskuss saab aga rahva arvamise järele enesele silmad, kui ta kolm korda läbi rattarummu võib pugeda. Seda teades lüüakse tavalisest

katkise ratta rummud lõhki, et vaskuss rummust läbi ei poeks ja enesele silmi ei saaks ja otsata kahju ei teeks. On ju muidugi vaskussi nõelamine üheksa korda kangem kui muil madudel (M. Wäli Vigalast). Veel arvatakse, et vaskussi ei saa surmata. Lüüakse ka vaskuss tükkideks, igast tükist saab uus vaskuss (O. Hinzenberg Amblast). Sisalikku arvatakse nõelavat, aga sisaliku nõelamist peetakse 9 korda kergemaks kui tavalise mao nõelamist.

Üleüldse öeldakse, et Jumal madusid vihkab ja tahab, et inimesedki madusid taga kiusavad. Mao tapja saab 9 pattu rahvausu järele andeks, kuna Jumal selle peale, kes madu näeb, aga ei tapa, 9 päeva viha kannab. Jumal et taha ometi, et inimesed madusid täieste maa pealt ära kaotavad, sest nemad imevad maa viha enestesse ja kannavad vee viha. Ei oleks madusid, oleksivad kõik rohud ja taimed kihvti täis ja inimesed ja loomad jääksivad neid süües põdema. Maod neelavad aga ühtlasi valgust enestesse. Kasvaks madude hulk liig suureks, jääks maa viimaks hoopis pimedaks.

Madudest arvatakse muidu veel, et maod oksendamise teel poegi sünnitavad, s. o. nad oksendavad pojad enestest välja (J. Laarmann Rakverest). Hädahojul süüa madu ise oma pojad ära ja kaitsta neid seda viisi õnnetuse eest. Enne tähendasin vaskussi kohta, et rahva teadmise järele selle tükkidest uued vaskussid kasvavad. Muist madudest räägitakse, et sisalik mao tükid jälle ühte ajab ja neist uue mao sünnitab. Sellepärast ei tohi tapetud mao keha iialgi maa peale maha jätta, vaid peab mulla alla maetama; siis ei või keegi enam madu elusse äratada. Muidu nimetab rahvas sisalikku mao õepojaks. Tapetud mao saba arvatakse õhtuni liikuvat.

Keelega nõelab madu, ütleb rahvas, sabaga viskab aga kihvti sisse. Mao keele otsas olla iseäralik nõel nõelamise tarvis. Siiski ei saa madu muidu nõelata, kui talle seks ülevelt luba ei anta. Pärast päeva loojaminekut ei olla maol enam luba nõelata (J. Kala Tarvastust). Korra ju nõelanud madu tuntakse sest ära, et saba ots vahane on.

Luues ju määratud, et madu ei saa läbi lina minna. Sellepärast pole mao hammustamist tarvis karta, kui jalg linase riidega kaetud (Wiedemann Setumaalt).

Peale selle, et maod maa viha välja imevad, on nad veel varanduste hoidjateks, s. o. rahaaukude hoidjateks määratud. Igale suuremale mulda maetud varandusele on madu hoidjaks juure antud. Madu varjab varandust, et varandus võõraste küüsi ei sattuks.

Madude kuningas.

Nagu muil loomadel, arvatakse madudelgi oma kuningas olevat. Igas metsas, vähemalt igas suuremas metsas asub niisugune kuningas. Madude kuningas ei võida mitte ainult pea osa muid madusid ära, vaid käib suuruse poolest muist madudest kaugelt üle.

Tihti teatakse kuningat mitme sülla pikust ja kole jämedat olevat. Saarlased kõnelevad, nende metsas olnud madude kuningas korra nii pikk, et ümber 13 sarapuu põõsa ulatanud. Mees läinud härgadega madude kuningast mööda. Kuningas puhunud korra. Puhumisest tõusnud nii kange tuul, et tuul mehe härgadega tükis ära viinud. Teine saarlane lasknud madude kuningat püssiga eemalt kaugelt. Madude kuningas tõmmanud sarapuu põõsad kõige juurtega üles ja kadunud ise maa alla (J. Prooses Tornimäelt).

Tihti teatakse madude kuningast kõnelda, et ta musta karva olevat ja peas kulla sarnast harja kandvat. Peale selle räägib rahvas, et madude kuningal kuldkroon peas seista. Vähe segaseks jääb rahva teadete järele, kas madude kuningas ühel ajal kuke harjaga ja kuldkrooniga ilmub. Igapidi räägib osa rahvajutte, et kuningal kukesarnane hari, osa jälle, et tal kuldne kroon peas olnud. Vahel nimetatakse, et kuningal koguni kaks pead otsas olnud. Kes teab, ehk kandis niisugusel korral üks pea krooni, teine pea kuke harja sarnast harja. Selgemaid teateid kahe pea ehte kohta pole ma aga leidnud. Mõne korra jutustatakse, et kuningas kuldkrooni asemel kaelas kuldsõrmust kannud. Kandis kuningas sõrmust, krooni ehk harja, igaühte neist ihaldavad inimesed ühte viisi. Sest kes madude kuninga käest kuninga märgid pärib, saab isegi inimeste seas nagu kuningaks. Ei kuningaks võimuse poolest, küll aga kuningaks mõistuse ja tarkuse poolest. Kes näituseks madude kuninga harja kätte saab, keedab ja ära sööb, teab kõik asjad maailmas ära, mõistab loomade ja lindude keeledki ära ja oskab võimata asju korda saata (M. Wäli Vigalast). Mitmed suured mehed ihaldavad madude kuninga harja, saavad suure vaevaga kätte, aga enamaste juhtub nii, et keegi muu enne neid harjast keedetud leent maitseb ja sedaviisi kõik tarkuse enesele pärib. Liig hilja saab harja muretseja asjast aru, et ta töö ja vaev asjata olnud ja keegi muu ta vaeva vilja pärinud.

Imeväge arvatakse ka madude kuninga kroonil ja sõrmusel olevat. Korra saanud mees madude kuninga krooni kätte. Saks hakanud mehele kangeste peale ajama, ostnud mehelt krooni enesele. Kohe saanud saks ütle mata õnneli-

kuks, jah saanud pärast koguni vürstiks. (Holzmayer, Osi-
liana, lk. 39). Igapidi toob madude krooni ehk sõrmus igale
asjale ja ettevõtmisele õnne kaasa. Rahvastegi kuningal olla
krooni sees kaks madude kuninga harja, seepärast minna rah-
vaste kuningal ettevõtted ikka hästi korda. Sellepärast püüab
igaüks madude kuninga krooni kätte saada, aga harva leidub
neid, kes püüdma lähevad ja tõeste kätte saavad. Sest ma-
dude kuninga krooni kättesaamine on õieti võitlemine elu ja
surma peale.

Nagu inimeste kuningal, on madude kuningal nii ütelda
oma pealinn. See pealinn on kas metsas mõnes sügavas
augus ehk suurtes varemetes. Nagu mesilaste ema alati mesi-
laste keskel viibib, nii madudegi kuningas suure madude hulga
seas. Ligemal viibivad suuremad maod, kaugemal vähemad.
Tavaliseste asub kuninga juures sadasid, vahest tuhandeidki
madusid. Muist neist nähakse nagu kindralite ja ohvitseride
ametit pidavat. Alati tulevad esmalt vähemad maod välja,
siis suuremad ja kõige viimaks alles kuningas. Juhtub aga
sedagi, et kuningas vahel varemalt ilmub või vähemalt nii, et
pärast alles need maod ilmuvad, kes kuningas selja taga seisnud.
Niisugust ilmumist kuuleme mõne korra, kui keegi inimene
madude kuninga ära tapnud.

Ei ole madude kuninga tapja enne kõiki madusid jõud-
nud ära tappa, hakkavad järelejäänud maod kõige hirmsama
vihaga kuningatapjat taga kiusama, Niisugusel korral näitab,
nagu saaksivad kõik maod lendavateks madudeks. Kiiremalt
kui ratsahobune jõuavad nad edasi. Madude küüsi langeb
tavaliseste igaüks, kes ilma ratsuta madude kuninga kallale
kipub ja põgenedes päeva poole kihutades ära ei põgene. Ai-
nult päeva poole ei pääse maod nii ruttu edasi (T. Lepp-Wiik-
mann Haljalast).

Korra läinud kaks meest ratsa madude augule kuningat
varitsema. Viimaks ilmunudki kuningas. Üks varitseja pistnud
kohe odaga kuninga krooni, tõmmanud oda otsaga krooni peast
ära ja kihutanud seltsilisega üheskoos siis minema. Kuningat
ennast ei ole nad ära tapnud. Kuningas kohe alamatega
röövijaid taga ajama. Kuidas mehed ka kihutanud, jõudnud
maod neile ometi järele. Üks mees visanud vammuse seljast
maha. Osa madusid karanud vammuse kallale, teine osa aga
ajanud põgenejaid taga. Vist oleksivad nad röövijad pihuks
ja põrmuks teinud, kui hääle ülevalt ei oleks hüüdnud: „Aja
musta mulla peale!“ Mehed teinud nii ja pääsnud seda viisi
eluga ära. Mulla peal ei jõua maod enam nii ruttu järele
(J. Lilienbach Rakverest).

Kavalam olnud keegi teine mees, kes ka madude kuninga krooni läinud püüdma. Mees pannud augu ääres kännule kuue ümber ja kübara pähä, just nagu oleks känd inimene, teinud augu ääre tule üles ja roninud ise puu otsa. Maod tulnud august välja ja sattunud tulde, esite vähemad, pärast suuremad. Viimaks kuningas: kuld kroon peas, rahakatel sabas. Kuningas näinud kuube kännu ümber, arvanud mehe olevat. Löönud saba ümber kännu, tõmmanud tulesse. Põlenud kännuga üheskoos ära. Natukese aja pärast tulnud mees puu otsast maha, saanud kuldkrooni ja rahakatla enesele (J. Lilienbach Rakverest).

Madude kuninga asupaigal on tavaliseste suur varandus. Kes madusid ja nende kuningat oskab surmata, saab suure varanduse enesele. Siiski ütlemata raske on kõiki madusid enne surmata kui varanduse juure jõutakse. Mõnel üksikul läinud surmamine ometi õnneks. Korra hakanud karjatsed madude augul kõrti keetma. Maod august välja, karjased kõrti kaela. Viimaks kuningas. Poisid tapnud kõrdiga kuninga ära. Kõigi madude tapmise järele hakanud poisid kaevama. Leidnud augu põhjast madude pesa, pesa põhjast aga kotitäis raha. (J. Erdmann Laiuselt).

Märkavad maod, et nende kuningat tappa tahetakse, kipuvad nad kohe tapja kallale. Isegi kuningas tulnud tapjat taga ajama. Niisugusel korral tõmmanud maod endid rõngasse kokku, mõned ütlevad, võtnud saba otsad suhu, ja veerenud siis rõngas just nagu lennates vaenlasele järele.

Üks soldat tapnud madude kuninga. Kange tagaajamine alanud. Soldat visanud tagaajajatele esmalt riided üksikult kätte. Maod teinud need pihuks ja põrmuks. Viimaks jätnud ratsahobuse madude kätte. Maod murdnud hobuse, soldat aga pääsnud hingega. (J. Prooses Tornimäelt.) Madude kuningat võib ainult ühe mõõga ehk kirve hoobiga tappa. Saab kuningas karjuda, ei pääse madude küürist. Ei ole neid enam augus, tulevad need kas mujaltki kuninga surma kätte maksuma. Wiedemann teab (Aus dem inneren Leben, lk. 455), et kuninga kuldsõrmust kätte saadud, kui villane riie sõrmuse peale visatud. Kuidas kuningas ometi oma kalli varanduse laskis ära võtta, jääb seletamata. Muidu teab rahvas veel õpetada, et kuninga eest linasse tarvis jooksta. Aga vaevalt juhtus tarvikorral lina madude augu ligidal olema. Puudusivad linad ehk päästev ratsu, langes inimene kuninga saagiks. Korra kutsutud tark ühest metsast madusid kaotama. Tark küsinud enne, kas selles metsas madude kuningaski asub. Kutsujad vastanud, et keegi kuningat ei olla näinud. Tark teinud madude jaoks augu ja ajanud kõik maod oma tarkusega auku.

Korraga ilmunud aga kuningas. Tark ehmatanud ja ütelnud: „Miks te mulle seda enne ei ütelnud! Kuninga jaoks on auk liig väike!“ Kuningas tulnud, löönud saba ümber targa ja tõmmanud enesega seltsis auku. (J. Weltmann Pootsist.)

Tuntakse juhtumisigi, mil madude kuningas inimeste vastu vaenlikku meelt ei avalda. Korra saanud mees metsas madude kuningaga kokku. Kuningas küsinud: „Kas oled madusid hukanud?“ Mees vastanud, et ei ole. Kuningas kiitnud seda heaks. Mees sõitnud ratsa hobuse seljas tüki maad kuningast eemale ja hüüdnud siis tagasi: „Olen neid paljugi ära hukanud!“ Kohe kuningas teiste madudega seltsis meest taga ajama. Alles küntud maa päästnud mehe tagajajate küüsis. (J. Prooses Tornimäelt.) — Korra jälle nõelanud madu metsas tüdrukut. Äkiste ilmunud madude kuningas. Küsinud, mis tüdrukul viga. Tüdruk kaebanud oma häda. Kuningas kutsunud nõelaja välja, tapelnud. Nõelaja läinud tüdruku juure, lakkunud haava. Selle peale hakkanud nõelaja paistetama ja lõhkenud viimaks. Madude kuningas aga seletanud tüdrukule: Kes minu riigis paha teeb, peab surema. Mõned maod põgenevad minu riigist ära, need on kurjad. Seitsme aasta sees juhtub kord, et minu alamad kannatavad. (Rahvaraamat, III, lhk. 45.)

Madude kuninga kohta kõneldakse Virumaal, et kuningas tavaliseste võõralt maalt tulnud olla. Võõral maal elada suured maod kõrgetel mägedel; sealt tulla nad pilvedega kaasa meie maale ja jääda siia asuma. (D. Pruhi Haljalast.)

Setukesed teavad, et see septembrikuus „Visserja päeval“ sündida. (J. Sander, Vastseliinast.)

Talveks läheb madude kuningas oma alamatega maa alla. Seal viibivad nad toredas majas ja magavad kõige talve otsa. Talve tulekul lähevad maod lemmerohu juure ja tõmbavad selle läbi suu, esmalt madude kuningas, pärast teised maod. Sel lemmerohul on see iseäraline omadus, et ta kõik ukseid avab ja takistused teelt kõrva saadab. Selle lemmerohuga avavad maod suvel tihti heinaliste piimalähkrid. Maod panevad lemmerohu risti lähkri punni peale, ja kohe kargab punn lähkri pealt ära. Seda lemmeheina või rohtu võib inimene leida, kui heinakoorma jõkke lükkab. Kõik muud kõrred ujuvad alla vett, lemmerohi aga hakkab vastu vett ujuma. (J. Waine Tarvastust). Peale takistuste teeltsaatmise kaotab lemmerohi söögiisugi, vähemalt ses mõttes, et see, kes seda suhu võtab, sugugi enam süüa ei taha. Korra näinud mees, kuidas maod seda lemmerohu lakkunud. Mees maitsenud ka. Kohe kadunud mehel söögiisu kogu talvel ära. Et madudel talvel tarvis ei ole süüa, lakub esmalt madude kuningas

ja pärast lakuvad muudki maod seda rohtu ja pärast iseäralikku kivi. Sedaviisi võivad nad ilma söömata talve otsa maa all elada. Üks mees näinud sügisel korra madusid maa alla kaduvat. Mees läinud neile järele, leidnud neid ilusast lossist. Seal lakkunud maod halli kivi ja heitnud siis magama. Mees teinud niisama. Magamise järele läinud esmalt maod ja pärast mees maa peale tagasi. Imekspannes näinud mees, et juba kevade kätte jõudnud. Mehe meelest kestnud magamine ainult ühe öö aja (Holzmayer, Osiliana, lk. 40). All-maailmas ei teinud madude kuningas ega muud maod mehele kõige vähematki viga.

Kodused maod.

Mineval aastasajal auustasivad meie rahvas mõnes paigas veel madusid ja pidasivad neid kodakondsetena majades. Minu arvamise järele kadus madude auustamine vist alles aastasaja keskkohal ära. Varemalt aga, endistel aastasadadel nähakse madude auustamine ja kodumadude pidamine meie rahva seas üsna üleüldine olnud olevat. Räägib ju rahvas praegugi veel, et igal majal oma madu olevat, vähemalt iga hoone all, setukesed ütlevad, igas laudas. Niisugune maoga laut anda karjale alles õiget sigidust. Nüüd ei näidata need maod endid enam, muiste aga nõudnud nad maja rahvalt ohvrid.

Majarahvas pidanud kodusid madusid suures auus. Kus madusid puudunud, sinna katsutud neid muretseda, vähemalt üks madu. Kas ometi tõeste igas majas madu peeti, on praegusel ajal raske ütelda, aga laialdane oli vanaste madude pidamine elumajades igapidi. Neid madusid peeti pühadeks ja arvati neid majarahvale õnne toovat. Need maod harjusivad majarahvaga täieste ära, ega teinud suurtele inimestele ega lastele mingisugust viga. Mõne teadmise järele olnud need kodused maod valget ehk vaha karva. Neile madudele antud igapäev piima ohvrid. Rõõsapiima kauss toodud toa põrandale ja siis vilistatud või hüütud madusid. Kohe tulnud maod loogeldades seina alt välja ja hakanud rõõska piima lakkuma. Saanud nad kõhud täis, pugunud nad varsti jälle seina alla tagasi. Peale igapäevase piimaohvri viidud kodustele madudele aastast ohvrikivi peale korra veel muud ohvrit, kas võid ehk halla villaseid kindaid ehk sukke. Seda ohvrit ohverdatud ristipäeval. Ülepea kutsutud aastat ühest ristipäevast teise aasta ristipäevani „kodumaokeste“ aastaks.

Kodused maod olnud nii julged, et nad inimestega mänginud, voodisse magama ja laua peale söömagi kippunud. Vahel tükkinud nad laste kätikesse, jah katsunud laste suhugi pageda. Laste suu juurest hoidnud emad madusid seega eemal, et lastele tubakat hamba peale pandud. Keegi ei tohtinud majas madusid vihastada ega lüüa. Pisikesed lapsed pahandanud rumaluses madusid vahel ometi. Korra söönud laps kausist leent. Madu pistnud pea kaussi. Laps löönud lusikaga maole pihta ja ütelnud: „Söö lusikaga! Ära pista pead kaussi!“ Vihastatud madu püütud kohe lepitada. Lepituseks toodud sooja rööska piima. Muidu oleks võinud õnnetus tulla. Saanud pahandatud madu sooja piima, jäänud õnnetus tulemata. Ei tohtinud võõraski koduste madude külge puutada. Niisugune puutumine oleks majarahvale kas loomade surma ehk muud äpardust toonud (P. Rootslane Võnnust). Korra leidnud sulane mao munad. Sulane võtnud munad, pannud teisale. Sulane vaadanud: madu tulnud mune otsima. Ei leidnud. Läänud õue künasse, veeretanud ennast tüki aega künas, teinud künna vee üsna kollaseks. Vaheajal pannud sulane munad endise paika tagasi. Mune leides katsunud madu künna kollaka veega kummuli lükata. Sinna künasse oli madu kihvti lasknud. Maja loomad oleksivad vett joonud ja otsa saanud, kui vesi oleks künasse jäänud (T. Lepp-Wiikmann Haljalast).

Mõnes kohas peetud kodused maod koguni Tõnni vakas. Seal sai uss nagu Tõnniks ja talle ohverdati piimaohvri kõrval muidki ohvrid. Küsitavaks jääb, kas neid otsekohe maole määrati. Tõnni vakas leidsivad minu arvates kodused maod enam arukorral aset; tavalisest asusivad nad ometi müüride ja seinte all. J. Jung teab, et mõni sugukond madusid kirstudes pidanud, neid madusid põlvest põlve pidanud ja suures auus hoidnud (Kodumaalt, nr. 6, lk. 40). Avinurmes Kärasi külas tapetud talgu ajal korra kodune madu ära. „Nüüd tapsivad minu püha ära. Nüüd on mu piima õnn otsas. Nüüd surevad mu lehmad ära!“ (M. Sild Avinurmest). Läänemaal läinud kodune madu pulma ajal pajast liha võtma. Võõras löönud pärast madu piitsuga, ja teine võõras kalkanud maole külma vett kaela. Perenaene kohe kanges hirmus tuleva nuhtluse pärast. Kui peremees varsti sellepeale surnud, arvatud seda koduse mao löömise pärast sündinud olevat (Esivanemate varandus, lk. 65).

O. W. Masing on madude auustamist omal ajal veel näinud. Huvitav on kuulda, mis Masing ise selle kohta kirjutab (O. W. Masingi kirjad IV, lk. 69 j. e.): „Mitmes maa-

konnas meie maal mõnes talus on ju vanast ajast viisiks võetud, et kodu- ehk majausa peetakse ja söödetakse, ning oleme seda oma lapsepõlves oma silmaga oma sündimise paigas näinud. Oli Lohusoo kihelkonnas Avinurme vallas üks väga nõukas talupoeg, nimelt Anniksaare Jaan, kel seesugused koduussid või maod olivad, keda söötis ja ebausü pärast otse pühaks pidas, sest ta ütles: kellele Jumal neid toidetavaks saadab, sellele jagab tema head. Pani siis peremees ehk perenaene iga hommiku piimakausikese kambri põranda peale ja vilistas korda 2 ehk 3, ehk kutsus perenaene neid nõnda, kuidas pardipoegi kutsutakse, et neid piilutakse, ning tuli siis peagi kaks, kolm, mõni kord neli ja viiski madu kambri seina alt välja piima sööma. Ütles seesama mees ka neile värsket liha söövat, mis veel soolamata on, kui seda majas juhtub olema. Meie kadunud isa ütles mehele: eks sa neid siis kardad? Ei! kostis inimene, nemad on minu ja minu kodukondsetega õppinud ja teavad, et meie neile head teeme, seepärast nemad ei tee selle vähema lapsele ei seda vähemat paha, ei siis ka mitte, kui lapsed põranda peal oma napakesest on söönud ja nemad kutsumata neile võõrsile tulevad ja lapsed oma lusikatega vasta tõrjuvad ja neid löövad. Nemad on minuga väga tuttavad: kui vilistan, siis on nemad kohe lagedal ja kui suuga matsutan, siis tulevad mu juure ja üles ronivad; panen ma neid põue ja teen nendega, mis ma tahan, muud kui aga mitte paha. Nüüd on nende kõhud täis, ja nemad on siis rasked ja puhkavad; kui neid siis ka praegu kutsuksin, siis nemad ei tule, aga küll teine kord näitan, mis nendega teen.

Seesama teine kord juhtus nädalat kaks ehk kolm pärast seda olema, kui meie kadunud isa, kes üks väga terase mehelega ja õpetuse ihaldaja inimene oli, sellesama asja pärast Anniksaare läks ja meid kui üht seitsme aastast poisikest kaasa võttis. Oli kõik ju ette ära räägitud ja maod niikauaks söömata jäetud, kuni sinna pidime tulema. Veel praegu kipub järele meile peale, kui seda kõik mälestame, mis näha saime. Pani peremees tühja kausikese kesk põranda peale, ning et meil suur hirm madude pärast oli, keda teadsime tulevat ja kutsutatavat, võttis isa mind oma põlve peale. Kui seal olime istumas, hakkas Anniksaare Jaan, kes Lohusoo kiriku võõrmünder oli, vilistama: tuli siis peagi kaks ussi korraga välja ja ronisivad selle kausikese juure, mis tühi oli. Ei kuigi kaua pärast seda tuli veel kolm tükki seina alt välja ja roomasivad sinna, kus teisedki vahtisivad ja oma saamist ootamas olivad. Viimaks tuli veel üks, mis märka pikk ja paks oli, ja ütles Jaan: see annab sugu ja on see meie proua.

Hakkas siis inimene suuga matsutama ja hakkasivad siis neli tükki temast üles ronima. Oli mehel haakidega kuub seljas. Tegi haagid ja põued eest lahti: kaks tükki puged põue, kolmas ajas ennast tema käikse sisse, ja veel üks ronis üles tema kaela. Ütles siis peremees naisele: too piima! Naisel oli piimakapp sees valmis; kallas seda kaussi ja ruttasivad siis ussid kausi juure sööma. Kui oma igapäevast olivad saanud, läksivad ära seina alla, kust olivad tulnud.

Mõni aasta pärast seda saime kuulda, et ussid Jaani juurest olivad ära kadunud, ning et see asi vanameest nõnda vaevanud, et ta peagi pärast seda mure ja kurvastuse pärast ära surnud.“

Veel hilisemast ajast kui O. W. Masing kõneleb Luce oma nägemise järele madude auustamisest. 1826. aastal oli ühel Saare meremehel laeval kastike kaasas, kelles ta mao pidas. Meremees ise kinnitas, et nii kaua kui tal madu laeva peal, ta käsi alati merel hästi käib. Madu muretseda talle ikka parajat tuult ja varjata kõige õnnetuse eest (Wahrheit und Muthmaassung, lk 63).

Kui palju tõtt Breemeni Aadami ütluses on, et eestlased muiste madudele inimesi ohverdanud, jääb küsitavaks. Adam ütleb, et need inimesed sõjavangid olivad ja neid tavalisest kaupmeestelt osteti. Neil inimestel, keda madudele ohverdati, ei tohtinud kõige vähematki kehaviga juures olla. Niisama teab Adam liivlasigi tegevat.

Selle ütluse tõsiduse kohta puuduvad meil selgemad teated. Breemeni Aadami teated on sagedaste muinaslugudega segatud, nii et neid alati ei või uskuda.

Kodustest madudest kõneledes ei või me ühest koduse mao loost, mis paarikümne aasta eest palju kõminat tegi, vaikides mööda minna. A. Grenzstein avaldas kord Olevikus ühe jutu kodusest maost, ja see jutt pidi Ruuriku lugu kujutama. Ühes metsa talus asunud kodune madu. Maja peremehel olnud kolm poega. Vanem vend tegi palju tüli ja pahandust, keskmine oli kaval, noorem aga õiglane ja auus mees. Kui hiljem lahkumine tuli, andis madu vanemale vennale nime Rahurikkuja, keskmisele Siniuss ja nooremale Truuvaar. Sõjas võitsivad vennad ja pääsivad viimaks võõral maal kuningateks (Vördle ka: Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1890, lk. 70—71). Neist kolmest vennast leidis Grenzstein Vene riigi asutajate Ruuriku, Sineusi ja Truvori nimed üles. Grenzstein tõendas, et jutt rahvasuust tõeste kirja pandud ja käis isegi jutu jutustajalt lugu järele kuulamas. Sel ajal sünnitas jutt tõeste palju kihinat ja kahinat. Siiski puudub jutul suurem tähendus. Jutt on ainult moonutatud kujul meile

ette toodud. Talle on ehteid juure lisatud, mis ta päralt ei ole. Olen seda isegi tähele pannud. Minagi kirjutasin sel ajal jutu teisendi üles ja arvasin, et see Grenzsteini juttu nagu tõeks tunnistas. Hiljemine paremal tagauurimisel ilmus aga, et minu üleskirjutatud jutt (Rahvaraamat II, lk. 100) ennast peaaegselt Grenzsteini lehest loetud jutu peale põhjendas ja Grenzsteini jutt ennast kuulja mälestuses teise jutuga ära oli seganud. Ruuriku muinasjutt langes igapidi uuema aja sünnituseks. See ei ole Eestiski laiemale lagunenud, ega ole tal meie meelest mingisugust ajaloolise tunnistuse tüki väärtust, ütleb Dr. A. Snellmann (Hämenen suomalaiset, lk. 72.). Tõeste, ma olen mitu tuhat Eesti ennemuistset juttu ja nende teisendit läbi vaadanud, aga selle suure hulga seas ainult ühe korra Ruuriku koduse mao üleskirjutuse leidnud. See üleskirjutus on K. Kuusiku sulest ja ütleb Kuusik seda juttu Järva Madise Agerist M. Sui suust kirja pannud olevat. See üleskirjutuski ei tunnista ometi midagi muud, kui et M. Sui Grenzsteini koduse mao juttu Olevikust lugenud ja seda pärast Kuusikule edasi kõnelenud, kes ta siis kirja pannud. M. Sui räägitud jutt läheb Grenzsteini jutuga täieste ühte, nii et seda vaevalt teisendiksiki tohime nimetada. Seega langeb põhjus, mis aitaks tunnistada, et ju Ruuriku ajal eestlased majades madusid auustasivad. Võimalik küll, et nad auustasivad, aga Grenzsteini üleskirjutatud jutt ei jaksa ses tükis midagi tunnistada.

Muidu teab veel Olaus Magnus, et põhjarahvad madusid majade hoidjatena pühaks pidasivad ja neid lehma ja lamba piimaga toitsivad. Eestlasi nime pidi ta ei nimeta, vaid kõneleb üleüldiselt põhjarahvastest. Soomlastel kestis madude auustamine küll kauemine veel kui eestlastel. Mõnes kohas tuli seda Soomes veel parkümmend aastat enne möödäläinud aastasaja lõppu ette. Sortavalas on 1880 aastate ümber ühes üksiklases talus veel kodusid madusid peetud, kes määratud ajal alati tulivad toitu saama. Öp. H. A. Reinholm on mõnda lugu kirja pannud, lugu, mis näitavad, kus veel hiljuti Soomes kodusid madusid peetud. Kirvu kihelkonnas on Reinholmi teadete järele mõne aja eest veel madusid peetud majades, Virolahel aga lautades. Vähe varem nähtud Heinjoel Heikurilas iga talus kodusid madusid. Lautades on varemalt igal pool laudamadudele piima ohverdatud, Ida-Soomes aga igal pool majamadusid peetud (W. Wallin, Suomen kansan esihistoria, lk. 239).

(Järgneb.)

Kirjandusline ülevaade.

Ed. Schönberg - Paenasti **Põua välgud**. J. Ploompuu kirjastus. Paalmanni trükk Tallinnas. 119 lehk. (Hind ja väljaandmise aeg: toimetuse saladused).

Tshehovi eeskujulised väikesed jutud on meil juba ammugi moodu läinud. Seda harja kirjanduslised tööd on meie kirjanikkude töötamise viisi ja jõuu kohased. Sest harva leidub meil inimesi, kelle aeg neil lubab ja jõud kannab, suurema ja murelikuma töö kallale asuda, mis hoolsat kavatsemist, pikka väljatöötamist ja viilimist tarvitab. Niisugused tööd nõuavad enam elukutselisi kirjanikke, kuna meie ilukirjanduses tegevad inimesed oma tööaega ametiaja vabadest tundidest peavad varastama.

Võib olla, on need lühikesed jutukesed ka nüüdse aja inimestele kohasemad, kes ruttu elavad, loevad, tunnevad ja — unustavad. Kes püiks nüüd raudteede ja õhulaevade ajajärgul, kus reisides vaguni aknast vaadates maastiku pildid ennast silma ees kaleidoskoopiliselt muudavad, pikka ja üksikasjasse minevat maastiku-maalimist lugeda, laia ja pika ümbrusekirjeldusesse uppunud romanilõngasid ja eideid harutada? Harva küll mõni asjaarmastaja. Väikene novell, kui ta meistri osavusega on kirjutatud, avaldab lühikest ja otsekohest mõju, mida ruttu kätte saab, nagu hästi kordaläinud lüüriline laul, osavaste joonistatud skizze.

Need lühikesed jutud on hea eeskool suuremate tööde jaoks. Aga neil on ka oma halvad küljed. Nad teevad hõlpsaste pealiskaudseks, hooltuks, labaseks, ei kasvata nende juures mitte jõudu, kes ei tea, et just väikese jutu juures kõike jõudu peab kokku võtma, iga rida ja sõna kaaluma, et võimalikult väikeste abinõudega võimalikult suurt hingelist mõju kätte saada.

Meie väikestel juttudel on paraku väga sagedaste neid varjukülgesid leida. Arvatakse küll olevat, kui paar asja loodusest ehk rahvaelust, paar iseloomu joont õigete on ära nähtud ja paberile visatud. Ei läbета tööle ümmargust kuju, sisu anda ja ühendavat ja kandvat põhjusemõtet leida.

Ka eelolevad jutud kannatavad osalt nende puuduste all. Juba raamatu pealkirjast paistab midagi ebaharmonilist vastu. „Põua välgud — külajutud,“ — need on mõisted, mis endid raskesti ühendada lasevad, niisama vähe, nagu „peenetel eeskujudel“ perekonna nimi „Schönberg“ koha nime „Paenasti“ga“ ennast Eesti maitse järele laulatada laseb. See uut-moodi nime-edevus (Tinn-Fellinski = Dünn-Berlinski) on Vanemuise kupleedes ja tagajärel „Noor-Eesti“ kroonikas õigusega vitsutada saanud.¹⁾ Külajuttude all mõistame midagi lihtsat, sügavatundelist — ja seal juures vahel välispidi koredakoorelist ja pikalist. Põuavälgud, mis soojadel sügisestel suveöödel hämarusest läbi sähvivad ja pilvepalistusi ja metsade latvu üli-

1) See tähendab: põhjusemõttelikult õigete; kuid „Noor-Eesti“ krooniker tarvitab seda õiget põhjusemõtet inimeste pilkamiseks, kes ilialgi selle edevuse all ei ole kannatanud, ja läheb niiviisi peenest humoristist kättemaksuhimuliseks ja väiklaseks torkijaks.

selgelt ja teravalt silmapilguks kujutavad, nõuaks kirjandusliselt vaimusäde meid, kultuurainimeste vahel ülesloitavaid tundepeensusi.

Juttudes on mõlemist midagi, aga ei kummagist mõjuvat. Esimeses jutukeses, „Kaks mõõtu“, on küla-elu joonistatud, „põuavälgulist“ ollust aga otsid siit asjata. Kuidas meie kohtukantseleides mõisniku-asi rutem ära õiendatakse ja liht inimest oodata lastakse — see on nii talts, labane ja igapäine mõte, et isegi käesoleva jutukese lühikene kirjeldus ja väikene tegelaste aparat, nii nagu teda on tarvitatud, selle sisu jaoks liig raiskamine näitab olevat. Rohkem sisu on juba järgmisel külajutul „Nii elatakse.“ See on aine, mida meil juba mitukorda on teisedatud. Juhani Aho kadajase rahva visa töömõte. Meie näeme, kuidas Juhan ja Madli kõlbmata soo ääreriba visa tööga kulturamaaks muudavad; mõlgutame ka vähe ühiskondlist küsimust: miks põlluharijate töövili nii ohtraste maa omanikkude tasku läheb, kes seal juures ise mingit vaeva pole näinud. — Üsna kenakene, aga ei midagi iseäralist tüsedat ega hoogsat. Õige koduselt ja soojalt on väikene „Jaanipäeva“ kirjeldus välja tulnud, mille tunnete juurdlemise juures aga üks külg, vana päikesepidu, looduse pulmapäev, meil loomusunniliselt hinges vastu kajab, arvest välja on jäetud. „Pühade unenägu,“ kus purjus moonakas „Saaretuti Jaan“ unes „puuvarguse eest“ kohtu alla läheb, tuletab veidi Ansomardi „Matsil unes“ meele. Annab moonakaelust üsna ilusa pildi ja seletab neid iseloomulisi kõlblisi mõisteid, mis see vastuloomulikkudes tingimistes voolav elu nii hästi moonakate kui ka mõisnikkude juures elusse kutsub. Fantasia „Suur pidupäev“, tagasivaade 900 aasta pärast edenenu Eesti peale, oleks parem võinud kirjutamata jääda. Omas praeguses katkelises kujus võib ta ainult muigama ajada. „Jutt nooremast vennast“ on sellesamalaadiline ja sihiline mõistujutt vähese vaimurikkusega, „Purikas“ üsna kordaläinud väikene elutruu sullejoonistus külaelust. „Lilla kaelasidemega vanamees“ ja „Pime tütarlaps“ on kirjeldused suurelinna vaesema rahva elust, ei sugugi külajutud. „Pööras tagasi“ kirjeldab meeltparandaja kelmi elu — kahjuks ei lasta ligemalt kangelase hingeelusse vaadata, mis seal pöörde korda saatis. „Elumäng“ näitab noore linna-tütarlapse halvenemist südamega noortemeeste süü läbi — ka enam pealiskaudseid tagajärjesid kui hingelisi langetamist põhjusi.

Keel ei ole raamatus mitte igakord kõige parem, ehk küll suuremalt osalt rahuldav. Tuleb õige iseloomulikka vigasid ette, kus teiste keelte mõju süüdlane on. „Saksa raamatuteks nimetas tema kõiki neid raamatuid, mis mitte-Vene tähtega olivad trükitud“ (lhk. 81). Siin nõuab Eesti keelele omane eitamise-vormi mõju tegusõnade peale tingimata „ei olnud trükitud.“ Siis võiksime ka eksitava „mitte-Vene“ „mitte Vene“ kirjutada. „Tulivat kolm-neli tuttavat, teist nõnda palju sugulast“ — peaks vist viimase määrata arvusõna mõjul olema „nõnda palju sugulasi“ (lhk. 19). „Mõnikord“ asemel teinekord, mis nüüd elanikkude seas ja ka selles raamatus tarvitusele tõuseb, ei ole mitte Eesti keel. „Ühest pilgust on teinekord küll, et teise elukäiku jälgesid jätta“ (lhk. 113). Eestlane

ütleb siin tingimata mõnikord, seda enam veel eelolevas lauses, et temas varsti jälle sõna „teine“ kordub. See venemõjuline „teinekord“ on mull niisama vastik, nagu Soome mõjul äramoonutatud „sama“, „samati“ (seesama, nõnda, niisamati) tundmuse põõritama ajab.

Aga mitte üksi keelelisi vigasid ei tule ette; ka loogika- ja tundmuste-libastamisi leidub. Jaani-öö kirjelduses näituseks loeme (lhk. 28): „Ümberringi on ikka alles vaikne, ainult ööpik üle soo metsas laksutab ajaviiteks.“ See ööpiku laulu profanerimine rikub palju terves kirjelduses. Lind, kes viimse tundmuse ja hinge, mis ta väikest rinda paisutab, laulusse välja valab — „laksutab ajaviiteks!?“

Jutud on nähtavaste kirjaniku esimene töö. Kui niisugune annab ta lootusid, sest on nii mõndagi, mis siiski kirjanikku tunnistab, kõige pealt juba ainete valik.

A. Jürgenstein.

R. Eichelmänn. „**Õitsev noorus'-aeg.**“ Raamat suurematele lastele. Narvas, Tamvelius'e kirjastus. 1910 a. Hind 15 kop.

Raamat on „suurematele“ lastele kirjutatud, aga ainult üks pala, Dr. S. Talviku „Koolilaste toitmise“ on „suurematele“ määratud. Teised lugemisetükid ja laulud õige väikeste alles aabitsast võõrutatud laste lugemisevara.

Kui seda õiget põhjusemõtet silmas pidada, et ainult kõige parem lastele hea küllalt on, siis on see õige puudulik lasteraamat. Juba välimus ja tehniline külg — peale piltide, mis osalt üsna ilusad on — on õige puudulik. Raamatu trükk on õige vilets; iseäranis antiqua kirjas ei ole trükikojal ühesuurusid tähtigi olnud ja ta on neid mitmest tõuust kokku ladunud, nii et see silmale päris haavav on. Väljaandja enese kirjutatud, suurelt osalt ümberpandud tükkides on tihti vaevaline keel, õigestikirjutuse ja kirja vahemärkide vead. Trükivigasid on lubamata palju, isegi niisuguseid, nagu Dr. med. asemel Dr. meb. Raamat kannab ka neid puudusi, mis siis ilmsiks tulevad, kui mitte alguskeelest ei tõlgita. Ma murdsin kaua pead, kui raamatu registrist lugesin, et mitmed palad „E. de Amitshisse“ järele on ümber pandud. Kes võiks küll see kahtlase lõpuga „Amitshis“ olla? Pärast, kui raamatust „Emondo de Amitshis“ lugesin, hakkasin aimama, et siin Vene kirjutuseviisi kaudu moonutatud Romani nimedega tegemist on.

Lasteraamat nõuab palju hoolt. Ta olgu vigadest vaba.

A. Jürgenstein.

Woldemar Songi, **Ühisjõud.** Autori kirjastus 1910. Kultura trükk Valgas. 56 lhk., hind 20 kop.

Raamat räägib ühistegevusest. Väga tülikas on tema jutust aru saada, sest keeles on palju vigasid ja järjekindluseta olekut. Kirjanik on üsna vilumata sulega.

Sisu poolest on raamat niisama puudulik. Otsast lõpuni leiame väga julgeid ütelsusi, mis tihti arvustuslist laadi kannavad, aga selle juures üks-

teisele risti vastu räägivad. Kes ühistegevusest selle sõna harilikus mõttes midagi tundma tahab õppida, see teeb hästi, kui ta kõnesolevat raamatut mitte ei loe. Sest ühistegevuse küsimustes vilumata lugejat võib ta ainult eksitada. Raamatu otstarbe on küsitav.

J. Hünerson.

Jämedad jooned. Hans Rooskaja. „Mõtte“ kirjastus, Tallinnas 32 lehek.

„Jämedad jooned“ on ta pealkiri, selle all (kaane peal) peenikese noorherra pilt: vähemaste kuuerublane väljamaa kaabu, praegu parukategija näppude vahelt tulnud kikki keeratud vurrud, prantsuse lõuahabe ja — poolekämbla laiune püstkrae. Juba eemalt tunned ära: isand Rooskaja ise, kõiges — Leipzigi kaub. ülikoolist kaasatoodud hiilguses.

„Jämedate joontega“ kui kirjanduslise toodega ei oleks ju siin tegemist teha, olgugi, et „Mõtte“ kirjastus teda oma „paremate raamatute“ hulgas kuulutab, aga — tõepoolest, aeg on ometi käes, et sedasorti jändamiste hulka, meie isegi väikse ja kehva rahva käest niisuguste „paremate raamatutega“ rahanorimise-sehvti sekka kord tõsiselt malgaga lüüa.

Ei mina hakka „Jämedaid jooni“ maha tegema, need teevad seda head enesele isegi. Võtame kohe esimese lehekülje pealt laulud, mis seal terve lehekülje täis täidab:

„Istun — ja torgin orgiga — mädamülkasse, — ja vaatan, — kuis tõuseb sealt vull — vulli järele — — — ja lõhkeb, — ja lehkab . . . — Ma vaatan . . . vulk, vulk . . . ja mõtlen: kes see oli? — Vulk, vulk — ja kes see? — Ja see? — Ja see? . . . — Jällegi vulksatas üks. — Uuh, kuda see lehkas! — See — — — vist olin mina! . . .“

Võib olla, herra Rooskaja. „Ütle mulle, kellega sa ümber käid“ ja n. t. s. —

Nüüd võtame midagi raamatu keskelt.

(Ääremärkused „Isamaa hümnuse“ juurde.)

1. salm. „Mu isamaa“ . . .?! Kui hulkuja ja võeras sinu pinnal ma;
mind ainult sallib peremees
vai mõisaherra raskes töös;
mu kirstugi asemest viimati
maksapapile seda, mis nõueti.

2 salm. Et sina mind oleksid sünnitand —
ei seda ole teadus veel kinnitand.

Ja ülesse kasvasin karjas ma,
kus peksa sain palju, pisut putru ka.
Kuid nüüd — kauaks nõnda ma „truuviks“ sul jään,
Kui naist ja lapsi nälgimas näen?

3. Jah, „Jumal su üle valvaku“,
 et sa mitte „punaseks“ ei läe
 „Ta olgu sinu kaitseja“,
 (kuid ainult kui ERE vaimus töötad sa.)
 ja võtku sind rohkesti õnnistada,
 mis sehvti ka iial ajad sa,
 muudku —
 pia siis ka „Põllutöölehte“
 ja Tartu Eesti kodanlaste uut
 naistekloostrit meeles!“

Ja nõnda terve raamat läbi. Prooviks valitud palad on paremate hulgast, teised on magedamad

Ütelge ise, hra Rooskaja, on Teie meelest see „nali,“ või koguni veel „terav“ nali? See tahab ju nõndanimetatud „Galgenhumor“ (võllanali) olla, aga — selle riistapuu lähedalt, mille nime sedasorti nali kanda tahab, peaks paremat tulema. See siin ei ole seda nime väärt. Ja sihile lähemale ei vii see mitte põrmugi. — Kas Teist siis tules muud järele jäänud ei ole, kui endine vare ja vari? Ja ütelge ka, kas — majandusliselt vaadatud — 22 kop. selle „nalja“ eest rahva raha raisatud ei ole, kui keegi seda ostab.

Kui Teile toetust vaja on ja Teie paremat teha enam ei suuda (varem Teie suutsite), meie toetame Teid, aga mitte sel teel. Ja lõviosa selles sehvtis ei lange vist küll ka mitte Teile, vaid „Mõtte“ kirjastusele?

Teie saatusest, hra Rooskaja, võetakse osa; tõenduseks olgu see, et Teie raamatust selle ainukese pala ka siia paigutan, mis kaasa aidata võib, et Teid ära ei unustata:

„Raiun kui rauda — — jalale pidet, — ja küüntele ka, — et tagasi orjuse hauda — ei libiseks ma.

Ju verised käed, — ja rakkus varvad, — kuid puhkepilgud on harvad, nii harvad! — Ja iga silmapilk vaata, et mõni — hall elukas alt sulle järgi ei roni . . .

Kuid ees kumab koit, — rinnus lõõmab loit, — haud taga, — elu ees, — valgus, vabadus kõrguses!“

Ja pimedas öös — kuulen tuhandeid töös, — kuulen haamid püsimata paukumas . . . — Töö edeneb! — Müür pudeneb!“

A. Kitzberg.

Jakob Liiwi kirjatööd. II. anne. Laulud ja lugulaulud.

Trükitud A. Pertitrükikojas Tallinnas. 296 lk.

Aastat kolm tagasi ilmus Jakob Liiwi kirjatööde 1. anne: Laulud. Praegu ilmunud II anne sisaldab laulud 1906—1909, mis peale 1. ande ilmumist kirjutatud, ja 5 lugulaulu: Püha kuju, Kõrbelõvi, Vaimude org, Mäevaim, Vaenelaps. Omal ajal, juba 1-se ande ilmumise puhul püüdsin ma Jakob Liiwi luuletuste väärtust ära hinnata, ega või sellele 2-se ande ilmumise puhul palju midagi juure lisada. Jakob Liiwi luuleand ei ole

suur. Liiv on ainult teise järgu luuletaja, kuid sellest hoolimata, tervitan mina tema kirjatööde edasiilmumist rõõmuga. Aateliselt puhas, tõsine, puhtas Eestikeeles, mõjub Jakob Liivi luule värskendavalt selle sugueluliste kõlvatuste matsutamise ja rahvusvahelise volapüki kõrval, millega meie uuem ilukirjandus „Europa kulturi“ meie popsi onnidesse tahab sisse saherdada. Jakob Liiv ei ole „suurus, keda vaja oleks troonilt kukutada“, siiski on tema ja tema sarnased need, kes praegu meie kirjandust esitavad, sellest hoolimata, kas see „Europa kulturi“ nõudmiste kohane on või mitte.

Ligemalt Jakob Liivi eelnimetatud raamatut silmitsedes peab tunnistama, et nii palju kui tema laulud ka mõtte sügavuse poolest soovida üle jätavad, tema lugulaulud neist siiski hea tüki nõrgemad on. Vahest kõige sügavam oma mõtte poolest on „Vaimude org“, mille kohta minu poolt arvustus juba „Eesti Kirjanduses“ I. aastakäigus lk. 250 ilmus. „Kõrbelõvi“ on tubli töö, kuid tõlge Saksakeelest, mida kirjanik on nimetamata unustanud. „Püha kuju“ tahab kujutada, kudas halvast kasvatusest tärnanud halbduse idud inimest järk järgult kaugemale alla kuristikku kisuvad, kõigest heast tahtmisest hoolimata, kuid kirjanik teeb seda liig ühekülgselt ja kohmetult. Halvale teele sattumise põhjuseks pannakse halb kostikoht linnas, kus poiss koolis käib. Kas ei leidu aga küllalt mehi, kes palju viletsamatest oludest, uulitsa mustuse ja pori seest kõrgele üles on tõusnud, ilma et midagi sellest porist neile külge oleks jäänud. Halb kostikoht üksi ei pruugi veel inimest hukka saata, peab veel mitmeid teisi mõjusid olema. Liiv on ju ka ise seda ära tundnud ja püüdnud vanemate pehmust ja poisi ärahellitamist appi võtta, kuid need on kõik välised abinõud, karkudega käimine. Liiv ei suuda enese loodud tegelaste hingeelusse pilku heita ja sealt põhjusid otsida. Suure osa jutust täidab juudi Naatani unenägu, kuna aga Naatan ainult nii palju jutuga ühenduses on, et ta peategelase Lutsu Antsu käest odava hinnaga Kristuse ristikuju ära ostab, mida see öösel kirikust varastanud. — Kõige kehvem tükk on küll kahtlemata „Mäevaim.“ See tahab muinas-Eesti jumalate elu ja olu kujutada, kuid peale jumalate nimede ei ole seal küll vanast pagana aja Eesti usust, nagu see Eesti muinasjuttudes ja rahvalauludes ilmub, mitte midagi. Töö näitab ainult, kui vähe Liiv rahva juttude ja lauludega tegemist on teinud, kui vähe tema seda sügav-kurva-meelset, aga ühtlasi ka majesteetlist rahvaluule ilmavaadet tunneb. Et tõsine algupärasus oma rahvaluule peal põhjeneb, on maailma kirjandused teoga näidanud, kuid selleks on liig vähe sealt ja tealt kuuldud jumalate nimesid niisugustele halbikestele ja kergatsitele tegelastele nimeks panna, nagu Jakob Liivi Eesti jumalad on. Rahvaluule ilmavaatest, mitte paljastest nimedest, ammutab kirjandus, mis algupärane tahab olla. Seal on Jakob Tamm kaugel Liivist ees. Kahjuks puuduvad meil ikka veel Jakob Tamme kirjatööd.

Kõige paremine korda läinud on „Vaene laps.“ See tuleb vististe sellest, et Liiv siin aine on võtnud, mis tema luulejõuu kohane on. Ema

on surnud ja neli väikest last järele jätnud. Isa võtab teise naise. Võõras ema ei jõua laste armastust ära teenida, iseäranis teeb temale peavalu kõige väiksem, Anni, keda võõrasema majast ära otsustab toimetada, sest et laps temal alati pinnaks silmas on, teda emaks ei kutsu ja kadunud ema ära unustada ei suuda. Väikese Anni hingeline draama on ainuke, mis kõigist kogus ilmunud lugulauludest, „Kõrbelõvi“ kui tõlge väljaarvatud, vähegi suudab kaasa kiskuda ja liigutada.

Sellest karedast otsusest hoolimata soovitan mina siiski, varem nimetatud põhjustel, raamatut igale ühele, keda Eesti kirjandus huvitab.

J. Jõgever.

O. Grossschmidt: „**Elutöö palk.**“ Näitemäng lauludega kolmes järgus. M. Hermanni trükikoja kirjastus. 54 lk. Hind 35 kop.

Hra Grossschmidt kirjutab oma näitemängud õige kerge käega ja saavad nad ka siis selle järele. Natuke enam nende kallal vaeva näha ja natuke teadmist, mis näitemängult (pealegi veel meie päivil) nõutakse ja mis näitemängu õieti näitemänguks teeb, ja tema võiks ehk üsna kenasid külaelutükikesi kirjutada. Esimeses järgus näeme vana vallakooliõpetajat, kes kindlas lootuses Jumala peale ka seda heaks võtab, et eluja näljakäpa imemise järele vanas ikkes koha pealt lahkuma ja kuhugile sauna kolima peab. Vana Saar on hästi trehvatud ja tema elutöö palk — peaks kõvaste meie vallaisade südame pihta koputama ja — noored kooliõpetajad peruks tegema, et parem soldatiks lähevad, kui koha peale, kust omal ajal — ka sauna kolimine ees seisab. Aga Saare järeletuleja, tema endine abi — tänu Jumalale, et meil niisugusid ikka veel leidub, mis saaks muidu meie vallakoolidest — on, nagu vana Saar ise, valmis nälga nägema, vana Saare tütar ära võtma ja enese vanemate kõrval ka veel naise vanemaid oma juure jätma.

Sellega oleks siis juba esimeses järgus see „elutööpalga“ asi läbi, sest mis tükis veel tuleb, ei kuuldu enam elutöö palgasse. Teine järk ei too suuremat, uue kooliõpetaja juures on laulukoori harjutus, pikki koorilaulusid lauldakse, millel näitemänguga midagi tegemist ei ole (vist tahtis hra Grossschmidt kaks kärbest korraga lüüa ja näitemängu ja kontserti ühendada). Vallavanema tütar on armukade, ja vallavanem ise paneb kooliõpetajale pressi peale: Kas võtad tütre ära või ei. — Kolmas järk on lahkumise pidu vana kooliõpetaja juures, selle tütar, Salme, läheb linna teenima, et oma palgaga isa ja ema toita. Uueste pakub noor kooliõpetaja Salmele oma kätt, aga see kardab, et siis kolmekümne aasta pärast teistkorda saunakolimine ees seisab!

Ainet küllalt, et sellest õige tubli tükk oleks võinud saada: noor kooliõpetaja armastatud Salme ja vallavanema tütre kahetule vahel, Salme hingeheitlus armastuse ja kaine mõistuse vahel — aga hra Gr. ei ole kõige selle peale rõhku pannud. Viimased järgud on nii lühedalt valmis

löödud, nagu ei oleks kirjanikul ümber vaadata ja oma tüki üle järele mõtelda aega olnud.

Nõnda meie edasi ei saa. Hra Gr. peaks häid tükkisid nägema ja lugema ja mitte niiväga enese sisse uskuma.

A. Kitzberg.

P. Ney, M. Bruneneek und L. Behrsin, **Lehrbuch der deutschen Sprache**. I. Teil. Zweite Auflage. Trükitud H. Laakmanni juures, Tartus 1909. 224 lk. Hind köidetult 1 rbl.

Ei ole väga kaua sellest tagasi, kui võõraste keelte õpetamisel meil pisut teist teed käidi, kui nüüd. Raamat anti lapsele kätte. Esimesest tunnist saadik hakati tõlkima — küll emakeele, küll võõrasse keele tagasi. Kõneharjutuste ja kõnelemise peale ei pandud pea mingit rõhku. Lasti vahest mõnikord loetud lugu ümber jutustada. See oli pea kõik, kui grammatikaga tutvustamist nimetamata jätta. Nii töötati mitu aastat edasi, kuni kooliaeg lõppes. Tagajärjeks oli enamaste see, et õpilane küll kauni kogu võõraid sõnu oli omandanud, neid ometi mitte sündsalt siduda ei osanud.

Hakati uusi teesid otsima. Tõlkimist jäeti ikka enam ja enam kõrvale. Kõneharjutusi võeti rohkem käsile. Edu oli silmaga näha. See andis hoogu. Jõuti viimaks nii kaugele, et nõudmine üles seati: laps pidavat võõra niisama ära õppima, kuidas ta emakeele on kätte saanud. Arvati kõige paremaks, kui laps esimesest õpetunnist saadik ainult õpitava võõrast keelt kuuleb. „Loomulik õpeviis“ võeti tema täies suuruses tarvitusele. Sellejuures unustati aga ära, et laps oma emakeelt mitu aastat vahetpidamata on õppinud, kuna võõrast keelt ta päevas paljalt tunni ehk paar võis kuulda. Siiski, seni kui meeleliste (konkret) mõistete tegemist oli, kus näitlikka õpeabinõusid, nagu: olevusi, nende mudelisi, piltisiid jm. võis tarvitada, edenes asi päris libedaste. Pooliti nagu mängides omandasivad lapsed olevuste ja ka mõned tegevuste nimed. Lugu läks lausa teiseks, niipea kui lapsi mõtteliste (abstrakt) mõistetega tuli tutvustada. Anti pikki seletusi, sellejuures mitmesugusid vigurid tehes, mis tõsisemagi inimese oleks tahtmata muigatama pannud. Kuid siiski pidi sagedaste tunnistama, et „mida enam seletati, seda tumedamaks asi muutus,“ sest et seletavad sõnad tihti niisama arusaamata olivad, kui seletatavgi. Ei oleks muud vaja olnud, kui üksainus sõna emakeeli ütelda, ja selgus oleks käeski olnud, sest enamaste ei olnud vaja uusi mõisteid sünnitada, vaid olevaid paljalt võõrakeelsete sõnadega ühendada. Emakeelt appi võtta aga kardeti enam, kui tuld, sest see oleks ju „loomulikkuse“ rikkumine olnud! Nii hakkas udu tekkima, mis paljudel kordadel ka pärastpoole enam peast ei lahkunud: õpiti küll sõnu järele rääkima, kuid õige arusaamine puudus.

„Lehrbuch“ käib siin „kuldset keskteed“: mis endises, kui ka „loomulikus“ õpeviisis paremat leidis, seda on ta ühendada katsunud. Koolitoa, selle kalude või mööbli ja koolilapse ligema ümbrusega hakatakse

peale, raamatusse mahutatud piltide najal mindakse kirjeldustega näitlikult edasi, et viimaks jutustustega lõpetada. Sinna ja tänna on kohaseid salmikuid ja kergemaid luulendid lugemiste elustamiseks sisse põimitud. Raamatu lõpul seisab sõrastik, kus saksakeelsed sõnad emakeelele on tõlgitud, millega nende mõistmist märksa kergendatakse. — Iseäralikku rõhku pandakse keeleaseaduste ja nende tegeliku omandamise peale. Seadused ei anta aga lapsele mitte valmilt kätte, vaid on igakord näituste varal ettevalmistatud. Lõpupoole võetakse kõik veel kordamiseks kokku, et sellega ühtlasi ka ülevaadet kergendada: on ju keeleehituse ligem tundmaõppimine abinõuks, mis kogutud ained iseteadvalt korraldada ja jäädavalt omandada aitab.

Raamatu välimus on meeldiv: valge paber, selge ja kaunis puhas trükk, kõvad korralikud kaaned. — Raamatut võib tarvitamiseks soovitada, kuid ommeti mitte — kõigis koolides: mis ühele paras, ei ole teisele veel hea küllalt.

Aabitsa osas, kui raamatu 16 esimest nummert tohib nõnda nimetada, tutvustatakse tähtedega liiga pealiskaudselt, nagu mööda minnes. Grammatikaga alatakse väga vara peale — juba 4. õpetunnist saadik; ei arvata aga harjutustest esialgu veel küll saavat, vaid õpetatakse ka kindlaid oskussõnu tundma. Paiguti tundub piltisid vähem olevat, kui vast vaja läheks, nii et ettekujutusevõime peab tähtsalt kaasa aitama. Luge-mised — kui neid ridadega mõõta — on esimeste õpetundide jaoks pisut pikad saanud.

Selle nähes tohiks nimetatud raamatut vaevalt küll esimese õpe-aasta jaoks — ma mõtlen siin alguskoolisid — sündsaks pidada. Vahest nii teisel, kolmandal aastal, kui lapsed juba emakeele ehitusest midagi teavad, võiks temaga ehk peale hakata. Kõige kohasem näib ta minu meelest kihelkonna- ja sarnastele koolidele olevat, kuhu niisugusid lapsi vastu võetakse, kes juba paar aastat on eelharidust saanud.

J. T a m m e m ä g i.

Uued raamatud 1909.

Uued raamatud Oktobri- ja Novembri-kuus ilmunud.

- Bilow, A., Arithmetikaliste ülesannete kogu keskkoolidele. Teine jagu. Tallinnas, 1909. A. Buschi kirjastus. M. Antje tr. 8° (14×22). 122+2 lk. H. 40 kop. R. 9 l. 4000 eks.
- Delitzsch, Friedrich, Prof. Dr., Kelle poeg oli Kristus? Tõlkinud J. W. Tallinnas, 1909. M. Schifferi tr. 8° (14×21). 32 lk. H. 20 k. R. 4 l. 3000 eks.
- Hüpnootism. Täielik kunstunese suigutamise kursus. Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×22) 158+2 lk. Piltidega. H. 70 k. R. 15 l. 2000 eks.

- Lühikene seletus laenu- ja hoiuühisuste üle. Tallinnas, 1909. A. Laurmanni tr. 8⁰ (14×21). 32 lk. R. 2 l. 2000 eks.
- Zola, Emile, Söökaevajad. 11. anne. Tallinnas, 1909. „Noor Elu“ kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (15×21). 32 lk. H. 12 k. R. 3 l. 1800 eks.
- Ansomardi. Elu Pudemed. Tartus, 1909. K. Sööti tr. ja kirjast. 16⁰ (12×18). 190 lk. H. 70 k. R. 13 l. 2500 eks.
- Arvuvalla ülesanded alguskoolidele G. J. Jurevitschi järele. Pärnus, 1909. Reimanni tr. 8⁰ (14×21). 140 lk. Hind 25 kop. R. 12 l. 4000 eks.
- Eesti karskuse seltside Kesктоimekonna ringkiri nr. 12. Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. 8⁰ (18×22). 4 lk. R. 1 l. 100 eks.
- Eesti rahva kasuline kalender 1910. Tartus, 1909. H. Laakmanni tr. 16⁰ (11×18). 44 lk. R. 2 l. 3000 eks.
- Hertzka, Th. Sotsialdemokratia ja Sotsial-vabameelsus. Eest. K. Päts Tartus, 1909. Postimehe tr. ja kirjastus. 8⁰ (14×21). 64 lk. H 25 k. R. 6 l. 1500 eks.
- Igapäevased südamekinnitused aastal 1910. Tartus, 1909. Schnakenburgi tr. 16⁰ (12×16). 248 lk. R. 9 l. 1500 eks.
- Ilmjärv, M. Mesiniku päevaraamat. Tartus, 1909. G. Zirki tr. ja kirjastus. 8⁰ (18×22). 60 lk. R. 8 l. 1000 eks.
- Kalender 1910. Tartus, 1909. E. Güntheri kirjastus. H. Laakmanni tr. 16⁰ (11×18). 34 lk. R. 1 l. 3000 eks.
- Kalender 1910. Tartus, 1909. A. Krameri kirjastus. H. Laakmanni tr. 16⁰ (11×18). 34 lk. R. 1 l. 5000 eks.
- Kalender 1910. Võrus, 1909. K. Pagenkopfi kirjastus. Pohlaka tr. 16⁰ (13×19). 32 lk. R. 2 l. 5000 eks.
- Kalender 1910. Tartus, 1909. Escholtzi kirjastus. H. Laakmanni tr. 16⁰ (11×18). 34 lk. R. 1 l. 2000 eks.
- Laiksaare kaubatarvitajate Ühisuse „Edu“ põhjuskiri. Pärnus, 1909. Reimanni kirjastus. 16⁰ (13×19). 16 lk. R. 1 l. 300 eks.
- Lipp, M. Päikese kullas. Uued luuletused. Tartus, 1909. K. Sööti trükk ja kirjastus. 16⁰ (12×19). 224 lk. H. 75 kop. R. 15 l. 1000 eks.
- Neljas Põlwa kurtummade kooli lendleht 1909. Võrus, 1909. Pohlaki tr. 4⁰ (21×28). 4 lk. R. 1 l. 18,000 eks.
- Noor-Eesti III, 1909. Tartus, „Postimehe“ tr. 8⁰ (14×23). 296 lk. Piltidega. R. 1 n. 9 l. 2000 eks.
- Peetri koguduse leerilaste õnnistamise-püha laulud. Tartus, 1909. K. Sööti tr. 8⁰ (14×21). 4 lk. R. 1 l. 1300 eks.
- Ploompuu, Leeni. Hoidke perekonna kodukollet alkoholi eest! Tartus, 1909. Eesti karskuse seltside kesктоimekonna kirjastus. Postimehe tr. 16⁰ (12×19). 12 lk. H. 5 k. R. 1 l. 2000 eks.
- Rennit, J. Juubelinodi jutlus. Tartus, 1909. Paslaki kirjastus. E. Bergmanni tr. 8⁰ (15×21). 16 lk. H. 10 k. R. 2 l. 200 eks.

- Rõuge Piibli püha laulud 1909. Võrus, 1909. A. Pohlaka trükk. 16⁰ (13×19) 4 lk. R. 1 l. 3000 eks.
- Seli kirjanduse Ringkonna põhjuskiri. Pärnus, 1909. Reimanni tr. 16⁰ (11×17). 8 lk. R. 1 l. 300 eks.
- Tartu Maria kirikus Missioni pühal. Tartus, 1909. K. Mattieseni tr. 8⁰ (14×21). 4 lk. R. 1 l. 2000 eks.
- Tasku-raamat kalendriga 1910. Tartus, 1909. K. Jaiki kirjastus, G. Zirki tr. 16⁰ (9×15). 48 lk. R. 2 l. 600 eks.
- Tävvendetu Tartu keele Lauluraamat. Tartus, 1909. H. Laakmanni tr. 16⁰ (11×17). 460 lk. R. 19 l. 10,000 eks.
- Ühistegevusline liikumine Soomes. Prof. Hannes Gebhard'i järel E. Wirgo. Tartus, 1909. „Postimehe“ trükk ja kirjastus. 16⁰ (12×19). 60 lk. H. 15 k. R. 5 l. 2000 eks.
- Vastseliina lastepidu 1909. Võrus, 1909. Pohlaka tr. 16⁰ (13×19) 4 lk. R. 1 l. 2000 eks.
- Va' Valelik ehk Rahva Kalender 1910, Narvas, 1909. T. M. Franzdorfi trükk ja kirjastus. 16⁰ (12×17). 64 lk. R. 5 l. 2000 eks.

Detsembri kuus ilmuud :

- Ämarik, M. Koduloomade arst. Haapsalus, 1909. M. Tamwerki tr. ja kirjastus. 16⁰ (12×17). 128 lk. R. 6 l. 1500 eks.
- Eichelmann, R. „Õitsev noorusaeg“. Narvas, 1910. Tamweliuse kirjastus. Skrõiglovetski tr. 8⁰ (15·20). 39 lk. Piltidega. R. 2 l. 3000 eks.
- Erckmann-Chatrion. Prantsuse talupoja ajalugu. 6—7 anne ja II. jagu 8 anne. Eesti keele Linda Jürmann. Tartus, 1909. J. Reevits'i kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (14×21). 113—154+32 lk. R. 5 l. 1200 eks.
- Hurt, J. Uus kodulaste raamat. Tartus, 1909. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8⁰ (14×20). 102 lk. Piltidega. H. 20 k. R. 8 l. 6000 eks.
- Kalender 1910. a. j. Tartus, 1909. Reiwas'i kirjastus, G. Zirki tr. 16⁰ (13×19). 64 lk. R. 3 l. 15.000 eks.
- Laste leht. Jõulud 1909. Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. 8⁰ (14×21). 32 lk. Piltidega. R. 3 l. 1500 eks.
- Mis on materialismuse? Tallinnas, 1909. A. Mickwitzi tr. 8⁰ (13×20). 16 lk. H. 5 k. R. 1 l. 5000 eks.
- Noorerahva röömulaulik. Tartus, 1909. K. Jaiki kirjastus. G. Zirki tr. 16⁰ (12×17). 96 lk. H. 20 kop. R. 5 l. 3000 eks.
- Peeterburi Eesti Tähtraamat 1910. Peeterburis, 1909. R. Edgreni raamatuk. kirjastus. Tõllaseppa tr. 16⁰ (12×17). 147 lk. R. 8 l. 1000 ek.
- Raamatute raamat. Tallinnas, 1909. Mickwitzi tr. 8⁰ (13×20). 16 lk. H. 5 k. R. 1 l. 5000 eks.
- Sild, O. Usk ja haridus (teaduse seisukohalt). Tartus, 1909. H. Laakmanni tr. 16⁰ (12×18). 31 lk. R. 2 l. 1000 eks.

- Sirvilauad 1910 Eesti Rahva Tähtsaamat. 1909. Eesti Üliõplaste Seltsi kirjastus. „Postimehe“ tr. 16⁰ (12×17) 136 lk. H. 10 k. R. 5 l. 14000 eks.
- Spurgeon, G. Hingedevõitja. Tallinnas. 1909. J. Felsbergi ja A. Tettermanni tr. 8⁰ (15×22). 205+1 lk. H. 60 kop. R. 21 l. 1700 eks.
- Teadus ja usk. Tallinnas, 1909. A. Mickwitzi tr. 8⁰ (13×20). 16 lk. H. 5 k. R. 1 l. 5000 eks.
- Teekäija vaevamäe all. Tallinnas, 1909. J. Felsbergi ja A. Tettermanni tr. 8⁰ (14×20). 14 lk. R. 1 l. 3500 eks.
- Üheksanda karskuse kongressi resolutsioonid. Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. 4⁰ (23×33) 1 lk. R. 1 l. 500 eks.
- Väljarändajate ja asunikude kalender 1901. Pärnus, 1909. Reimanni tr. 16⁰ (13×18). 46 lk. H. 7 kop. R. 2 l. 3000 eks.
- Zola, Emile, Sõekaevajad. 12 anne. Überp. B. L. Tallinnas, 1909. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (15×22). 32 lk. H. 12 k. R. 4 l. 2000 eks.
- Moskva Eesti kalender 1910. Moskva, 1909. 16⁰ (11×17). 89 lk. H. 20 k. R. 5 l. 3000 eks.

Kuukirjale saadetud raamatud :

- W. Buck, Kolm suurt lugu. J. Reevitsa kirjastus. Tartus.
- K. A. Raag, Greeka muinas kangelased. J. C. Andrä ja R. Schneideri j. Anna Haava. Tartus. K. A. Raag'i kirjastus. 1909. (Eesti Kirjanduse Seltsi koolikirjanduse toimekond. Nooresoo kirjavara nr. 2.
- Jakob Liiv, Tühjale maale. Viiejärguline näitemäng. Tartus. Hermanni tr.
- Jakob Liiv, Vihud. III. parmas. Pihlak. 1908.
- Jakob Liiv, Kirjatööd. II anne. Laulud ja lugulaulud. A. Perti tr. Kaheksas Eesti karskuse seltside kongress. Tartus, 1909.
- Eesti ilulugemised I. ja II. anne, J. Ploompuu kirjastus Tallinnas. 128 lk., hind á 35 kop. Aasta?
- Ed. Schönberg-Paenasti. Põuaväljud. J. Ploompuu kirjastus Tallinnas, 1910. 120 lk., hind 45 kop.
- B. Aule, Kõigeõiglasem piimahindamine. „Postimehe“ tr. ja kirjastus Tartus, 15 lk., hind 15 kop.
- W. Buck, Petseri eestlased. „Postimehe“ kirjastus, 1909. 80 lk., h. 30 k.
- M. Univer, Kodulaste Rehkenduse Raamat. Rehkenduse ülesanded ja harjutused esimese kümne piiris, 65 pildiga. Eesti Kirjastuse ühisuse „Postimehe“ kirjastus Tartus, 1909. 44 lk., hind köid. 40 kop.
- D. Orgusare kogutud 20 laulu neidude, sega ja meestekoorile l. vihk., 67 lk. hind 50 kop. Moskvast 1909.
- Sindi vabriku Kaubatarvitajate Ühisuse varandusl. seis 1 jaanuaril 1910 ja 1909 a. tegevuse aruanne.